BIANCHINI, AMADEUS

Sörmländska socknar : gårdar, byar, herresäten, kyrkor och deras minnen. : [Saml. 1]: h. 2 : Gåsinge, Gryt

Gullberg

1918

EOD - Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 12 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!
Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400- till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

■ Få samma utseende och känsla som med originalet!
■ Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
■ *Sök:** Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
■ *Klipp & klistra:** Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).
*Ej tillgängligt i varje e-bok.

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.
■ Villkor för användning: https://books2ebooks.eu/csp/sv/nls/sv/agb.html

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 40 bibliotek från 12 europeiska länder denna service.
Sök böcker tillgängliga för den här tjänsten: https://search.books2ebooks.eu
Mer information finns tillgängliga via https://books2ebooks.eu boken.

NDSKA
NAR

1-2a*

HINI

ULM
-49

AMADEUS BIANCHINI

Sörmländska socknar

BYGDESKILDRINGAR

ANDRA HÄFTET: **GÅSINGE • GRYT**

C. L. GULLBERGS FÖRLAG

VANDRINGAR I GÅSINGE-BYGDEN.

Gåsinge by.

I.

Gåsinge, en av turisten ännu icke upptäckt, men en i flera avseenden märklig bygd, är ett av de största och bördigaste slättland i Södermanland, ett stycke Skåne med vid horisont, med gröna åkrar infattade av blånande berg. För hundra år sedan såg här icke ut sålunda. Då utgjordes större delen av slättlandet av lövskog, beteshagar och lindor, omväxlande med naturliga ängar och en och annan liten plog inne i vildmarken. Men neråt Storsjön eller Björnlundasjön, som den fordom hette, var marken redan då uppodlad, och mycket tyder på att trakten tidigt varit bebyggd. Bautastenar finnas, bland dessa stenen i Ljunga hage, kämpestenen kallad, runstenar litet här och var samt domarringar vid Gåsinge by och i Ljunga hästhage. Genom Gåsinge gick konungarnes Eriksgata. Vid Ljunga samlades allmogen från hela provinsen för att hylla konungen, och en backe där i närheten bär ännu i dag namnet Kungsskattebacken.

Sägnen förtäljer om slott och vikingaborgar, och vid Björnäng vid Björnlundagränsen lär en konung vid namn Björn Järnsida vara begravd. Om denne har jag inte hört något ont förtäljas. Men vid Öja under Ekhof (Björnlunda) ligga några kungar, som sova mycket oroligt, om på grund av dåligt samvete eller någon annan orsak, vet jag inte, men de knalla sig ibland un-

der mörka nätter upp ur gravarne och äro då så nervösa, att de till och med kunna ge sig till att springa efter folk, som har ärende därförbi, varför det är bäst att nattetid hellre ta en omväg än att oroa de nervösa drottarne.

Det är om södra delen av Gåsinge, jag nu vill tala, ty norrut sträcka sig milsvida skogar, där har trakten en helt annan fysionomi. Det finnes nog idoga lantbrukare även där, sådana, som brutit jord emellan bergen, torrlagt mossar, och som finna en ganska god utkomst på sina gårdar, men detta är ingen urgammal kulturbygd, ingen filial av Skåne som trakten kring Storsjön.

När vi passerat Norrtuna gård, komma vi in i en skog. Till vänster ha vi en grind. Där ta' vi av. Skogen vidgar sig, en smal nyodling öppnar sig, sluttande mot väster. Nu äro vi inne i Gåsinge. För icke så många år sedan såg här helt annorlunda ut. Då var här en tuvig betesmark, där kor och hästar gingo vall. Det är Hjälminges nuvarande ägare, som odlat upp här. En präktig bonde, lång och smärt, fast något gråsprängd i hår och skägg. Han kom från skogen, var van att bryta mark, gräva och täckdika, har inte gjort annat från det han som ung började att med ett par kraftiga nävar (och hela 500 kronor i kapital) kämpa mot människofientliga naturmakter.

För några år sedan kom han hit från Melsäter på Åkers styckebruks rekognitionsskog, närmaste granngård till Skottvångs gruva.

Då S. Aug. Karlsson mottog Hjälminge, var det 64 tunnland öppen åker. Dessa ha nu förökat sig till 85. Berg ha sprängts bort, och stora massor av sten har han gjort sig kvitt genom att

nedlägga den i täckdiken. 1,200 famnar täckdiken äro grävda, därav 600 famnar endast under förra sommaren; 1,000 famnar återstå ännu på hagen. Men det kräver unga medhjälpare, och dessa kräva bröd, ty gräva är ett tungt arbete. Karlsson ser litet bekymrad ut, då han talar om brödet. Men ännu, så länge det finnes potatis, har man inte behövt att lägga bark uti, och ännu har man inte behövt att fodra upp halmtaken, som man fick göra i skogstrakterna i medio av 1870-talet. Halmtaken! Ja, numera äro ju alla tak täckta med tegel. Fodra upp det, den som kan!

Hjälminge blir en bra gård med tiden. Nu föder den 14 kor och 13 ungnöt, 7 av dessa äro tjurkalvar. Glada, pigga, levnadsfriska jaga kalvarne omkring i fållan, då de utsläppas. Tjuren hetter Bruno och är uppfödd vid gården, cirka två år. Kreaturen äro naturligtvis av premierad ras, ty Gåsingebönderna gilla ingenting annat.

Ett svinhus med åtta boxar har uppförts. Det är avsett för uppfödandet av nya svingenerationer. Men i dessa dagar är det nog till bekymmer också. Vad skola modersuggor och grisar äta, och — skola vi få betala fem kronor för fläsket ett annat år eller kanske tio?

En vattenledning med självtryck finnes, 600—700 meter lång. Den anlades av en företrädare till Karlsson, som hade gården i två år, för en kostnad av 3,000 kronor. Boningshusen äro det sämsta. Dem har inte Karlsson hunnit med ännu. Djuren först, folket sedan, heter det hos den allvarlige jordbrukaren. Det är också Karlssons devis. Jorden och djuren först!

En gammal gård! Fordom fanns här en sval-

bod. Den är nu såld och flyttad. Alltså bevarad, men på en annan plats. Husen ligga på en bergkulle i fyrkant. Så byggde våra förfäder en gång.

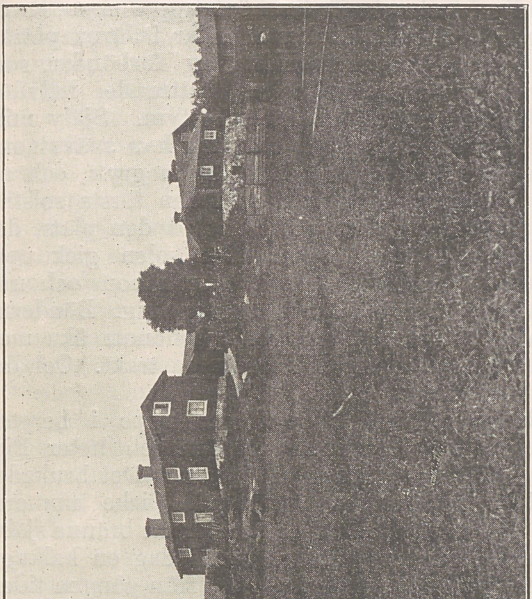
Hjälminge var fordom större än nu, det var en så kallad bålby och bestod av tre delar, men sedan hemmansklyvning försiggått och en stor del bortsålts till Norrtuna, har arealen betydligt minskat.

År 1844 företogs laga skifte och gärdesklyvning. Som ägare stodo skrivna kamrer M. B. Schultz för $^{5}/_{32}$-dels mantal, kyrkvärden Lars Andersson för $^{5}/_{32}$-dels mantal samt avlidne Lars Perssons omyndige tvänne söner för $^{5}/_{16}$ mantal. Förmyndare för dessa voro myndlingarnes farbror, Anders Persson i Täby samt Lars Larsson i Davsta.

Kamrer Schultz, som ägde södra lotten, ville ha sin del utflyttad. På den tiden tyckes man här ha flyttat hus lika behändigt, som man i en senare tid flyttat dem i Amerika. Boningshuset var täckt med tak av bräder, näver och torv och tämligen bristfälligt. Stall, fähus och loge voro täckta med halm, hängel och vass, ett pörte med bålvirke och halm.

Myndlingarne flyttade samtidigt sin stuga. Den var täckt med tak av bräder och tegel.

Det berättas, att det en gång varit kalas i Hjälminge by. Det var på vintern. Bland gästerna befann sig även en klockare. Det blev sent, kalaset avdomnade, man skildes åt. Det överenskoms, att klockaren och några stycken andra skulle stanna kvar till nästa dag. Då allt var tyst, gick klockaren ut på backen i bara skjortan för att »lätta på ölet», som Heidenstam säger. I

Hjälminge.

detsamma kom en virvelvind framsvepande. Det brusade i skogen, björkarne böjde sig skrämda, asplöven darrade. Klockaren greps som av en osynlig hand och fördes högt upp i skyn, långt, långt bort. Vid Bankesta hällar i Järna påträffades han på morgonsidan av forbönder, som återvände från Stockholm, huttrande, halvdöd av köld i snön i sin lätta kostym. Själv mindes han ingenting annat än att han svävat omkring i rymden, ända tills dagen grytt, och att han i samma ögonblick, som den första solstrålen bröt fram, blev nedsläppt på den plats, där bönderna funno honom. När solen gick upp, förlorade trollen sin makt över honom och måste släppa honom, där de befunno sig. Bönderna lånade honom kläder och läto honom åka med dem hem. De voro från samma trakt. Och det var ju väl det.

Hjälminge soldattorp ligger uppe i bergen, som sträcka sig norr om gården och heter Finsta. Kalkbrott finnes på ägorna. Det brukades fordom samfällt, men användes icke numera. Nu köper man kalk i stället för att bränna själv. Men vid Björkeby står ännu i dag en kalkugn kvar, numera ett minne endast från gångna tider.

Vägen går runt om slätten här. Vi ta således av åt söder, följa skogsbrynet, tills den åter kröker till väster. Icke långt från sjön och med ett dominerande läge på slätten ligger ett vitt tvåvånings stenhus, Ålsta, den enda herrgården i denna trakt.

Denna lilla vackra egendom har fordom varit en utgård till Södertuna, men såldes därifrån efter excellensens, greve Clas Adam Wachtmeister, död någon gång på 1830-talet. Genom

greve Wachtmeisters förordnande såldes då en del gårdar till deras brukare. Så Nälje i Kattnäs och så Ålsta. Ja, Ålsta tillhör även Kattnäs församling, fastän det ligger så här mitt i Gåsingebygden, inkilat mellan Hjälminge och Davidstad.

Alltså såldes Ålsta till dess brukare och förblev i hans släkt till år 1863, då det inköptes av byggmästaren Henström, som satte upp den nuvarande byggnaden av tegel och omdanade det till herrgård. Även ladugård byggdes då av sten, och en trädgård anlades på sluttningen mot sjön. Hagarna, som då upptogo det mesta av ägorna, uppodlades, och småningom erövrades från moder Naturen 65 tunnland öppen, bördig jord, som under normala år ger goda skördar.

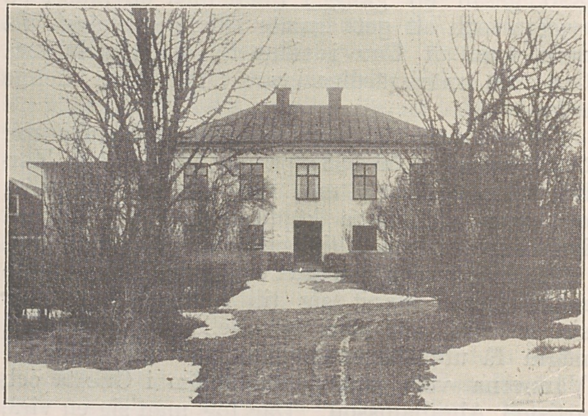
Byggmästaren Henström härstammade från Hene i Västergötland, varifrån han vandrat ut som en glad gesäll en gång i tiden med en ränsel på ryggen och ett gott humör till följeslagare. Så drog man ut förr i tiden för att söka lyckan. Och det märkvärdiga var: Man fann henne också!

Ålsta 1 mantal jämte 1/2 mantal Granbacken övertogs sedan år 1887 på arrende av Rob. Harling, som gifte sig med Henströms dotter Elin, och som sedermera köpte gården år 1896 och innehade den ända till sin år 1910 timade död.

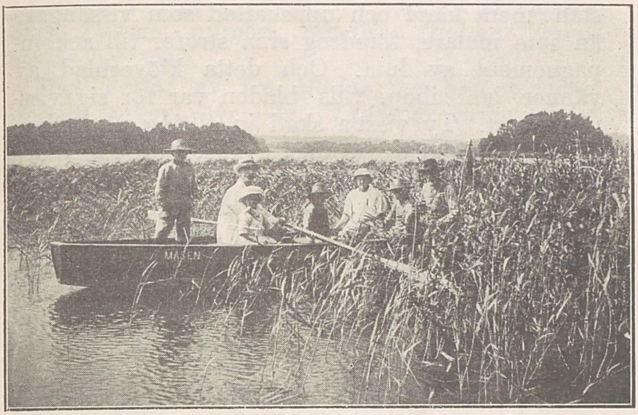
Harling var typen av en gammaldags »lebemann», som slagit sig till ro för att njuta av sin tillvaro och dela den mellan ett gott bord, några få utvalda vänner, naturen och böckerna. Vännerna voro doktor Nordström i Gnesta och artisten Abrahamsson. Där tog man sig en vira, där fiskade man kräftor, och Abrahamsson, nä-

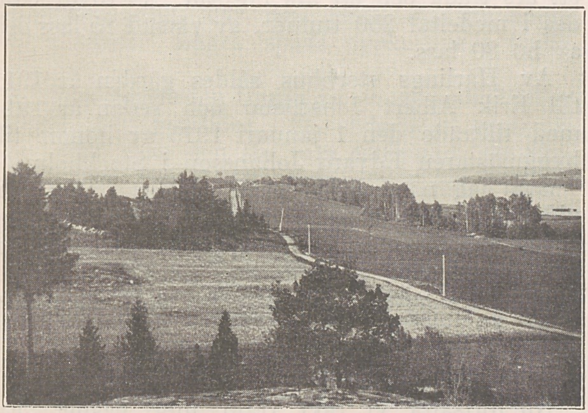
Ålsta (från norr).

Ålsta (från söder.)

Storsjön.

Vägen fram till Taffsnäs.

stan mera känd och uppskattad som vissångare än som målare, föredrog sina strofer till ackompagnement av luta. Och detta klöverblad av vänner höll ihop, tills bladen var för sig vissnade bort. Ty vissna skall ju allting på jorden. Och då någon av vännerna gick bort flaggades på halv stång på Ålsta. Först gick doktorn, sedan Abrahamsson. Men då knorrade Harling. Unga, friska, stora och starka karlen, sade han, det var synd och skam, att en sådan präktig man skulle dö. Men Guds vägar äro icke människors, och Harling måste såsom andra dödlige resignera. Och en dag blev det även hans tur att fara hädan.

Ålsta är en gammal frälseegendom, äldsta kartan är från Karl XII:s tid. Gården föder 10 kor och 10 ungnöt, 2 oxar och 3 hästar. Åkern sköttes i sjuårsskifte, tre års vallar, två år vårsäd, ett års träda och ett års höstsäd. Av rovor skördas i medeltal 250 tunnor, av vårsäd 85 lass och av hö 80 lass.

Av Harlings sterbhus såldes gården år 1911 till Erik Albert Johansson och sedan år 1914 med tillträde den 1 januari 1915 av honom till byggmästaren Edvard Johansson i Stockholm.

Som jag nämnde, är läget vackert. Strax invid sjön, omgiven av trädgård och skyddad mot nordlig vind av en rad höga balsampopplar, intar byggningen ett högt läge på slätten och är synlig vida omkring, ensam, förnäm och sluten.

II.

Nu fortsätta vi rakt fram mot väster. En skogbeklädd bergsudde skjuter ut i Storsjön, och

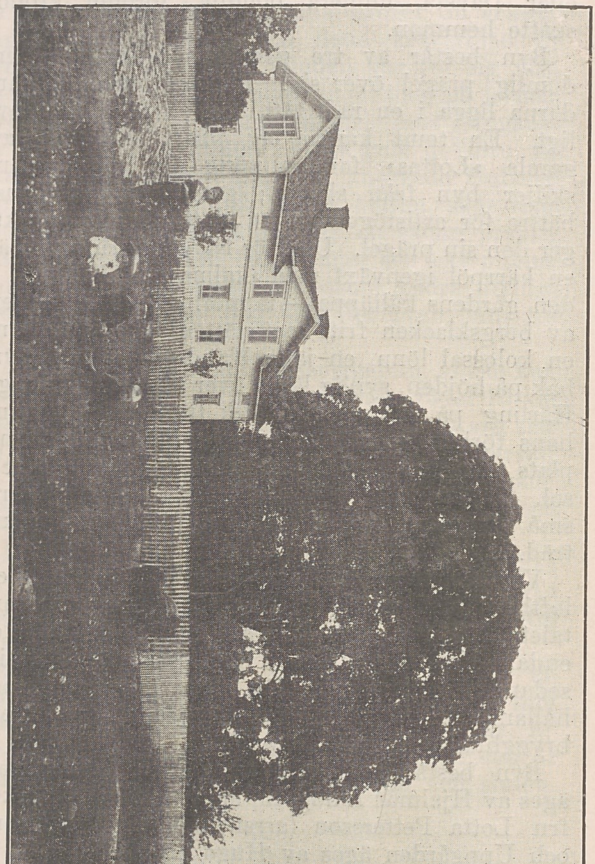
på höjden just i skogsbrynet ligger Davidstad eller Davsta, numera bondby, fordom kronoskatte hemman.

Byn består av tre gärdar och har en ålderdomlig prägel över sig. Läget är vackert, gårdarna ligga i en rad, tätt ihop, särdeles hemtrevligt. En tomt kantad av pilar, planterad av gamla »Lottas» far en gång för länge sedan, skiljer byn från skogen; gamla ladugårdshus, bättre för artistögon än ur lantbrukaresynpunkt, ger den sin prägel. Utanför Nergårds ladugård är en kärrpöl igenväxt med »kalmarrot», kalmus. I den gårdens kåltäppa — täpporna ligga på kanten av bergsklacken fritt mot slätten — stod fordom en kolossal lönn, en jätte bland träd, likt en fyrbåk på höjden, synlig långt över slätten. Så länge Harling på Ålsta levde, fick trädet leva genom hans förbön, men efter hans död fick det lämna plats för den nya tidens längtan efter luft och sol. Jätten föll, där den stått, står nu några små pygméer, några späda nyplanterade fruktträd.

Vid Mellangården finnes en svalgångsbod (eller loftbod) med portlider. En väderflöjel visar årtalet 1720, men den lär vara ditflyttad från Skeenda. Vid Uppgården fanns tills för kort tid sedan en egendomlig låg, lång byggnad, innehållande en välvd källare, ett portlider samt ett brygghus med kroppåstak.

Byn består av dessa tre gårdar. Nergården äges av Hjalmar Lindgren, Mellangården av änkefru Lotta Pettersson (arrendator är O. Larsson) och Uppgården äges av Hugo Renström.

Gårdarna äro ungefär lika stora. Cirka 30 tunnland öppen jord falla på vars och ens lott.

Davidstad (Forna utseendet).

Jorden är bördig. Nergårds bruka sätta $1^1/_2$ tunnland rovor och $^1/_4$ tunnland potatis. Rovorna äro Bortfelder. Avkastningen har blivit omkring 300 tunnor, och enskilda rovor ha uppnått en vikt av ända till åtta kilo.

Råg- och veteskörden är obetydlig, däremot är vårsådden riklig. Renström har exempelvis skör-

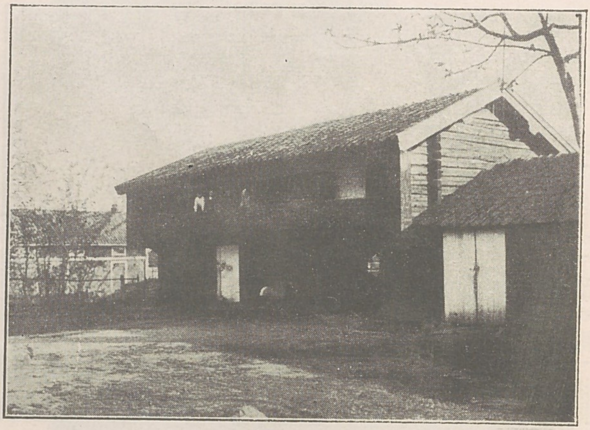

Davsta.

dat omkring 10,000 kg. Foder blir i normala fall cirka 70 lass på varje gård, och tio kor pläga i regel hållas. Rasen är Ayrshire. Hos Lindgren äro alla korna premierade. Han är liksom bönderna i de andra närliggande gårdarne och byarne ansluten till Gåsinge södra tjurförening. Mjölken från byn lämnas vid Gnesta mjölkcentral. Även hästavel bedrives av byamännen.

I Mellangården blir jag ombedd att stanna till kvällen och äta hackkorv. Man har nyss slaktat. Nu har jag fått ett samtal i gång med den snart åttioåriga ägarinnan. Hon berättar om sina levnadsöden, som äro intimt sammanbundna med byn och orten.

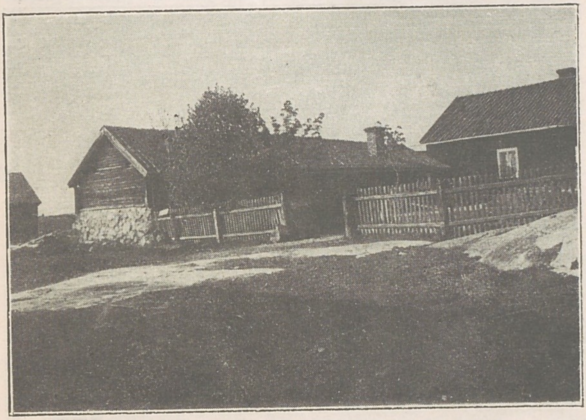
Fordom fanns det bara en gård i Davsta.

Svalgångsbod vid Mellangården, Davsta.

Dess ägare gifte sig med prästen Almroths dotter. De fingo sex barn, tre söner och tre döttrar. Gården delades sedermera i tre delar. Sönerna erhöllo sålunda var och en sin egen gård. Sina systrar fingo de lösa ut. Dessa flyttade bort från fädernegården, och blevo alla välbärgade bondhustrur. På den tiden frågades mindre efter kärlek än efter ett gott gifte. En kom till Hjäl-

minge, en kom till Bondhälla och en till Tafsnäs. Åt en av bröderna byggdes ett nytt hus, Nergården, de andra två fingo dela den gamla Mellangårdsbyggningen. Detta tillgick på så sätt, att man tog av den på mitten och flyttade ut den ena halvan till den närliggande tomten, det vill säga ut på Uppgårds mark. Länge stodo sedan de båda hälvterna med gavlarna täckta

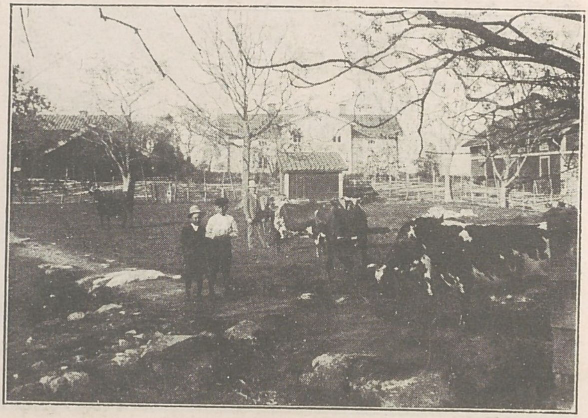

Uppgården, Davsta.

av plank för regnets skull. Sent omsider byggdes de vid och förvandlades till två färdiga hus i stället för två halvor.

Den gamla frun har tillbringat hela sitt liv i byn. Hon minnes hur det fordom odlades mycket lin och hampa, som bråkades och spanns. Hampan var grov och växte till manshöjd. Den sattes först emot en vägg och bröts sönder, sedan

bråkades den som lin och spanns till hampgarn och vävdes till väv, vitare än linneväv. Även en humlegård fanns där fordom, och mycket brännvin brändes där. Fisket slog väl till på den tiden, bättre än nu. Särskilt gott var det om mört. Med den utfodrade man svinen. De fingo den färsk eller torkad. De blevo mycket feta av fisken. Annars erhöll man mest abborre och gös,

Nergården, Davsta.

även något ål. Hon brukade gå till Gnesta med fisken. Ålen lämnades till en baron, som var postmästare i Gnesta. Man fiskade var man behagade i sjön. Vattnet var inte delat. Vid Långlid i Frustuna bodde en fogde. När Davstaborna fiskade i Båsviken på Norrtunasidan, kom han dit, utfor i ovett emot dem och ville förbjuda dem att fiska där. Davstadrängarne blevo arga

Rovorna gallras.

Korna föras in.

Byk. (Motiv från Ludgo.)

Korna mjölkas.

och hotade att slå ihjäl honom. Han kände på sig, att han inte var tåld, och vågade icke bo kvar, sedan han retat upp folket kring sjön mot sig. Han måste flytta från trakten för att icke råka illa ut. Folket vid sjön tålde intet intrång i sina gamla fribytarerättigheter.

Då den gamla var barn, kom det emellanåt västgötar som hade arsenik att sälja, till byn. En liten bit kostade ett par riksdaler. Och det var mycket trug och skruvande med den affären. Den gjordes alltid upp i enrum utan vittnen.

En dag kom en skojarkäring till gården och tiggde mat, men hon fick ingenting. Då blev hon rasande och lovade, att när hon hade gått, skulle de få rätt på det, som hon gjort dem. Då de sedan kommo ut i ladugården, låg en ko sjuk där. Hon kunde inte resa sig utan hjälp. Hon hade fått skravelsjukan, som det hette, det vill säga ont i benen. Det kunde ju ha hänt ändå, menade bonden, men — nog kunde det vara käringens verk.

Det finnes ännu i dag de, som anse att det finnes folk, som kunna förgöra andra människors ladugårdar och skada deras kritter. För att skydda sina djur mot dylika anslag brukade man binda ihop små ruskor av ljung och lingonris och hänga upp mellan bjälkarne i ladugårdstaket. Dessa ruskor skyddade både för sjukdom och trolldom och voro bra både för djur och människor. I stugorna hängde man dem i skorstenen. Ibland kunde hela skorstenspipan vara full av dylika, vilket var mycket farligt vid bakning, vid stark hetta om sommaren samt vid blåst. Men funnos de där, så var det inte så lätt att få bort dem. Den, som rev ner dem, utsatte sig för livsfara.

Det är den gamla folktron om latenta sjukdomar, sjukdomar, som överföras från djur och människor till döda ting eller individer ur växtvärlden, och som sedan med samlad och fördubblad kraft, likt en elektrisk urladdning, drabba den, som förmätet vidrör det absorberande mediet.

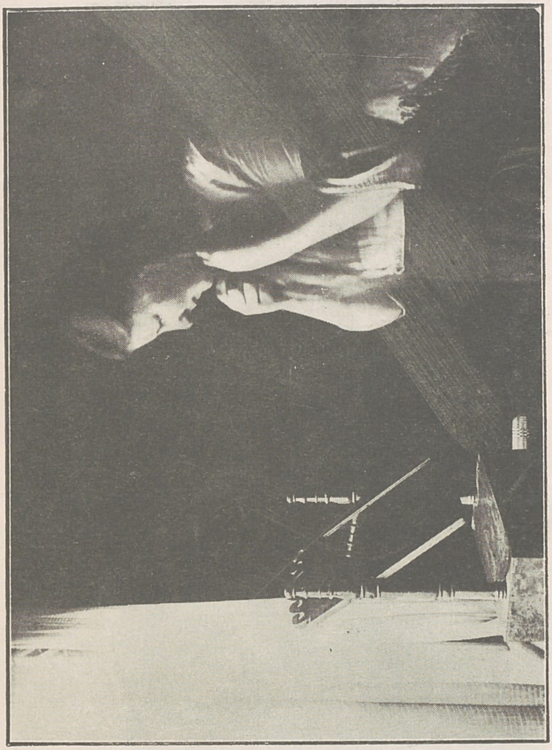
Ligger inte något av samma art i den antika sagan om Pandoras ask? I den lågo alla synder, olyckor och sjukdomar innestängda. Och då hon av dumhet och nyfikenhet öppnade locket, flögo de ut i världen, fördärvade henne själv först och främst och spridde sig sedan till alla andra människor. Är det inte den instinktmässiga känslan av, att en sak kan bindas, för en tid oskadliggöras, men icke förintas, som ligger till grund för seden med de små ruskornas upphängande, deras användande som absorberande medium?

Vid Davidstad i Uppgården fanns det dylika förr; vid Emtvik i Ludgo ha de fordom funnits i både ladugårdstak och skorstenspipa. Men någon livsfara var det inte förbundet med att riva ner dem. Detta meddelas för dem, som trotsa en överhängande eldfara för att undgå en inbillad dödsfara.

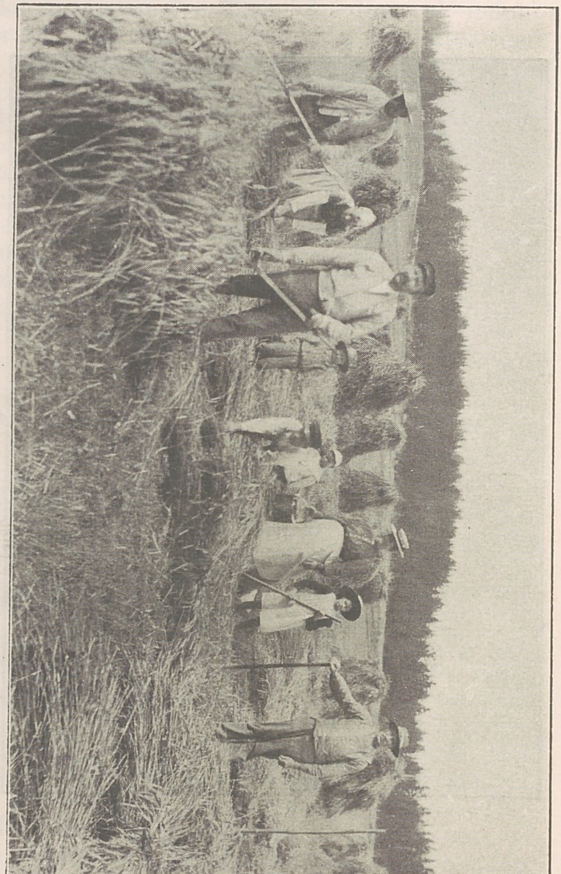
Den gamla kom riktigt i farten att prata.

Hon talade om, huru hon som litet barn fått följa med sin far på hans Stockholmsresor. Man åkte endera över Läggesta och Kumla gästgivaregård i Turinge eller över Mölnbo och Järna. Hon hade haft så mycket kläder på sig, att hon rullade ned av lasset, då hon skulle stiga av. Därför frös hon inte heller. En sådan där resa var både munter och äventyrlig. Sex dagar tog den, och på sex dagar kunde mycket hända.

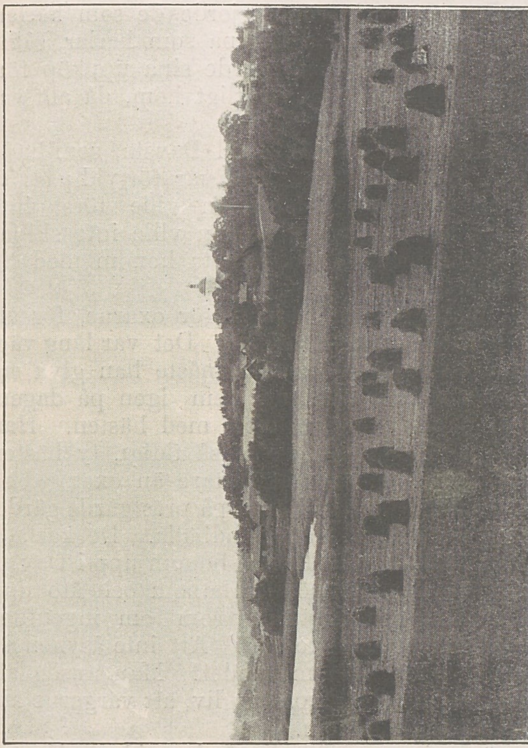
Ett par gummor var det, en från Gifvesta och

Framför spegeln.

Skördescen.

Gåsinge by från sjösidan.

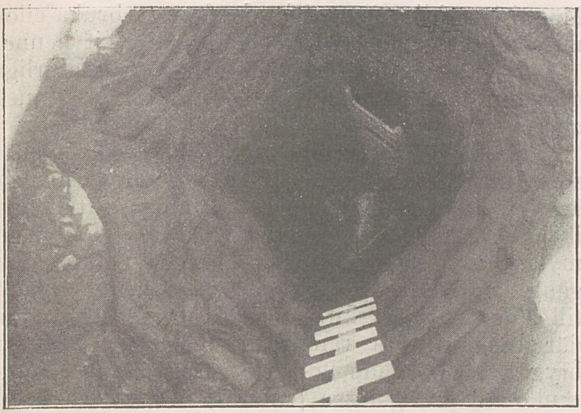
en från Hellesta, som inte tilläto sina gubbar att resa. De åkte själva och lämnade de äkta männen hemma. Brännvin hade de med sig i matsäckskorgarne, och söpo gjorde de som karlar, men de skötte också affärerna som karlar, sålde sina lass med förtjänst, gjorde sina uppköp fördelaktigt och kommo ordentligt hem, då allt var uträttat.

En gång kom en dräng till Davsta, som hade en liten hund med sig. Det var för vid pass 55 år sedan. Mellangårdsbonden ville först inte veta av hunden, men pojken ville inte skiljas från honom, och så fick han ta honom med sig i tjänsten.

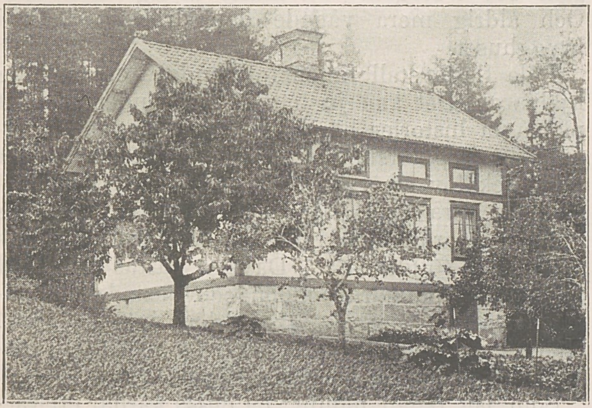
En morgon satte pojken för oxarne, för att åka till Grytsheden efter ved. Det var lång väg. Klockan två på morgonen måste han giva sig av för att kunna hinna hem igen på dagen. Bonden skulle komma efter med hästen. Han behövde icke ge sig i väg så tidigt, ty hästen går, som vi veta, mycket fortare än oxen.

Då drängen kom till bron på prästgårds gärde, kommo tre vargar från Bondhälla. De kastade sig över hunden och släpade honom upp i Davsta hage, där de sleto sönder honom och åto upp honom. Drängen fortsatte som om ingenting hänt. Tänk att han tordes! Att inte åsynen av vargarne betog honom modet! Man ansåg att hunden hade räddat gossens liv, att vargarne annars hade tagit honom.

Så nära gingo vargarne på den tiden. Nu äro vi kvitt dem. Där människan går fram, försvinna de vilda djuren. Men icke allenast dessa, tomtar, älvor, troll och jättar göra dem sällskap.

Sprängd brunn vid Gåsinge kyrka, sedd uppifrån neråt, arbetarne skönjas på botten. (Unik fotografi.)

Gåsinge telefonstation, Björkebylund.

Människan blir allenarådande för att bruka eller missbruka den makt, som Gud har givit henne.

Den gamla har aldrig sett något övernaturligt och tror inte på något sådant. Men det finnes andra som tro.

En gammal gumma, »Söderbergskäringen», som bott i Uppgården, och som varit död i många år, har man sett gå igen. Man har sett henne i både rutiga och randiga kläder. Hon hade mycket att bestyra i Uppgårds brygghus. En gång sågs hon gå över gården, och när hon kom till staketet, som skiljer egendomarne åt, så var där bara en blå rand i luften. I det gamla brygghuset stökade hon om nätterna. En gång skulle en dräng ligga där, men bortåt elvatiden kom »Söderbergskäringen», tog tag i sängen och lyfte fram den på golvet. Förskräckt sprang drängen upp, rusade ut och bultade upp folket som sov i stugan. De måste ta sig an honom. Och aldrig mera vågade den drängen ligga i brygghuset.

I de flesta stall fanns fordomdags en osynlig hjälpare. Det kan ju hända, att bönderna hittat på några historier härom för att skrämma drängarne att inte försumma djuren. Faktum är, att man fick lov att vara punktlig med rykt och utfodring, föra ett städat språk och uppföra sig hyvsat; gjorde man inte det, så fick man själv svara för följderna. I Davsta, påstås det, stod en gång Mellangårdsbonden och kastade sitt vatten i stallet. Men det skulle han inte ha gjort. Han fick en sinkadus, så han for ut genom luckan och hamnade på gödselhögen.

Som jag redan nämnt, ha dessa gårdar ett vackert läge med skogen på ena sidan och slätten

på den andra, och med söderläge och stark sluttning mot sjön ligga bördiga fält och vackra beteshagar med kantskoning av al och bladvass utefter stranden av den långa höglända udden.

Fordom var där mindre åker, och sjön gick högre upp. Storsjön sänktes i början av 1870-talet 5 fot och 7 tum. Oerhört med odlingsbar mark erhölls genom denna sänkning, framförallt vid de större gårdarne: Södertuna, Norrtuna och Ekhof. Sänkningen begyntes med Sillen vid Mölna. Ett par kvarnar måste där inlösas. Sedan upprensades Sigtunaån vid Gnesta. Successivt sänktes sedan Nyckelsjön och Aflasjön, Storsjön, Kyrksjön, Askviken och Hafversjön. Det var ett vidlyftigt och kostsamt företag, men ett företag, som var till nytta, och som gav förtjänst. Det möjliggjordes genom upptagandet av ett tioårigt amorteringslån. Ån emellan Storsjön och Frösjön rensas årligen, för att den icke skall växa igen. Norrtunasjön, genom vilken den rinner, är numera en skog av exotiskt höga vattenväxter, bladvass, kolvass, gula ranunkler, solanum dulcamara, alsnår, fräken och myosotis. Näckrosstänglar sno sig om årorna och göra en färd igenom sjön besvärlig, men det har ett säreget behag att staka fram sin båt i den smala rännan och drömma om Vildmossen i Vendsyssel, om dykungens dotter i svanhamn och tusen andra vackra sagor.

Storsjön är den fiskrikaste sjön i Daga härad, men, som jag nämnde, var där ändå mera fisk förr i världen. Ett försök, som år 1907 gjordes att utplantera foreller, misslyckades helt och hållet.

I Davsta hage finnes en källa, som rinner mot

norr, Hagkällan. Sådana källor, som rinna mot norr, ansågos fordom som heliga, som offerkällor, »trefaldighetskällor». Deras vatten ansågs som hälsobringande, och på trefaldighetsafton vandrade man dit för att »dricka brunn». Även till denna källa har folk vandrat i längst förflutna dagar och druckit sig till hälsa, ett bruk, som bibehållit sig ganska länge. I Gåsinge fanns dock en annan källa, Iloskällan, som låg mera centralt, och dit gick ungdomen på trefaldighetsnatten, försedda med skopor och glas, som egentligen skulle kastas bort, sedan de utnyttjats, om det var rätt. Eller också drucko de ur en liten träskopa, som fanns vid källan, eller skuro ut ett stycke näver ur en björk och gjorde sig därav en skopa. Iloskällan låg på Vängsö mark. Hundratals människor kunde på trefaldighetsaftonen samlas i backarne däromkring. Icke långt därifrån, vid Björkesta, där nu är ålderdomshem, bodde handlanden Nyström. Dit gick man och drack pikardong, ett vin som då var brukligt, och sen drev man i väg till närmaste loge, vid Ljunga, Ilandet eller Vängsö, och snart var dansen i full gång. Hagkällan, som låg bra avlägset, blev förgäten för Iloskällan, men även till Pilkällan vid Afla gick man, ehuru denna icke rinner mot norr och således icke är någon trefaldighetskälla. Ett gammalt religiöst bruk var blivet en förströelse, ett folknöje. Ty det var för att träffa varandra, som ungdomen gick dit, gossarne för flickornas skull, flickorna för gossarnes, och med skämt och glam och dans förflöt sedan hela natten. Brännvin förekom inte så mycket vid dessa nöjen, man var nyktrare då än nu. Och brunnsdrickningen — ja, inte trodde man mycket på dess

Zions sånger.

Näckens polska.

kraft, på dess hälsobringande verkan. Man har ju ett gammalt hädiskt ordstäv, som talar om: »Att dricka brunn för sneda klackar.»

III.

Ett stycke norr om Davsta ligger Gåsinge prästgård, Prästhälla. Läget är fritt och högt med en vacker utsikt åt Storsjön och Kyrkbyn. Om eftermiddagarne, då solen dalar och vattnet glimmar som guld, stannar man ofrivilligt på backkrönet utanför prästgården, om man har sin väg fram där, och försjunker i betraktandet av den vackra tavlan, som utbreder sig framför en.

Prästgården är omgiven av träd och på baksidan, vänd mot söder, ligger prästgårdens kåltäppa. Det bör således vara ganska angenämt att vara präst i Gåsinge, som är »ett stort pastorat med annexer», för att tala med Fröding.

Där bor också »våran prost», Gustaf Adolf Bredh. Nästa år blir det 20 år han varit där. Det är ju inte så kort tid.

Gåsinge nämnes redan år 1309. Det förekommer under benämningen Gorsungae eller Gåsunge, och är socknen så gammal, så är naturligtvis prästgården gammal den också.

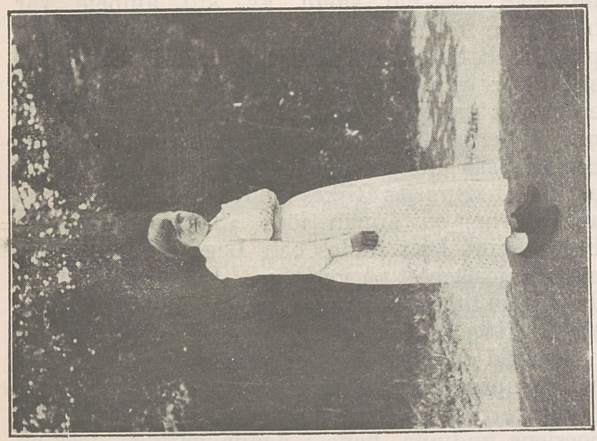
Den förste kirkioherre vi känna i Gåsunge är herr Peter. Han omnämnes år 1366.

Sedan känna vi ingen förrän år 1414. Då var en viss Sigfrid Nilsson kyrkoherde där. Och det var nog en riktig kyrkoherde det. Han tillhörde Forstenasläkten och förde ett sjöblad under en sparre i vapnet.

År 1436 nämnes en viss Jenis och år 1440 heter kyrkoherden Torsten.

En piga bland pigor.

Bondflicka.

År 1533 ha vi kommit så långt, att prästerna förskaffat sig ett efternamn. Då finna vi Hans Pauli, Paulsson skulle han heta i våra dagar, såsom innehavare av prästbolet.

År 1569—1572 heter kyrkoherden Laurentius Johannis och år 1593 Petrus Mathie.

Dessa präster känner man egentligen intet mer om än att de en gång existerat. De ha någon gång i sitt liv skrivit under en handling, som bevarats till vår tid. Vi veta således deras namn, men ingenting mer.

Om Jonas Erici, 1616—1655, veta vi att han år 1641 anlagt torpet Fäbodan på allmänningen.

Om hans efterträdare Ericis Jonae Humblaeus, komminister 1637, kyrkoherde 1655—1665, veta vi, att han hade 12 barn.

År 1709—1742 finna vi Samuel Aurelius som kyrkoherde i Gåsinge. Detta var ingen vanlig man, ty vid sidan av sitt ämbete, var han även författare. Han skrev både vers och prosa, och han ägde en livlig fantasi och en lätt stil. För vår tid synas titlarne på hans böcker en smula underliga, men, då de skrevos, voro de nog, vi erinra oss storhetstidens svulst och dess bombastiska uttryckssätt, alldeles, som folk ville ha dem. »Swerjes Rijkes Andeliga Swärd» var en av titlarne, en annan löd: »Satans Krigz och Fegde samt Jesu Nådes och Legdebrev till hela människioslächtet på jordene». I våra ögon synas dessa boktitlar, som sagt, något underliga, men andra tider, andra seder, de studerades troligen på sin tid till stor uppbyggelse av många fromma pampar och matronor.

Denne Samuel Aurelius, som stod så väl med poesiens gudinna, hade i denna världen dock en

del svårigheter att övervinna. Sörmlänningarne hade alltid varit ett styvsint släkte. Högt stå de i många avseenden, men de veta också av det. Och om en sak inte faller dem på läppen, så tredskas de gärna. Ja, det vill säga, det var fordom, ty numera utföra de allt, som åligger dem, lojalt och punktligt. Men fordom så fick man krusa dem, om man till exempel ville ha en ny prästgård uppförd. Detta inträffade år 1739. Prästgården var både dragig och kall och gick mot sitt förfall, ja den var inte ens ett passande stall för den gamla verstravande lyxhästen Pegasus. Och det gick inte längre att med tillbörlig pondus i detta föga respektingivande ruckel svänga »Swerjes Rijkes Andeliga Swärd». Det måste således byggas nytt. Men det gick inte att spänna Pegasen för timmerlassen, timmer orkade endast bondhästarne dra, och bönderna höllo sig hemma och körde i åkern med sina kampar. Kallelse hjälpte inte. Prästen måste vädja till häradsrätten.

Efter Aurelius kom Petrus Almroth Han var kyrkoherde mellan åren 1744 och 1762. Hans far var bonde i Vrena på en gård, som hette Almudden. Därav namnet. På hans tid byggdes tornet till kyrkan. Man skulle tro, att detta torn var mycket äldre på grund av dess ytterliga soliditet, men så lär inte vara fallet. Gåsinge kyrka var fordom troligtvis ett litet kort stenhus i stil med exempelvis Kila kyrka eller Spelviks eller Dillnäs. Klockorna hängde i en stapel, som stod i hagen strax utanför den nuvarande kyrkogårdsmuren. Nå, det finnes ju flera exempel på dylika små fyrsidiga, avlånga kyrkor i länet. Och klockstaplar finnas även. Nu är det så, att

en kyrka byggdes icke på en gång. En sak byggdes till då och en annan då, och till sist fick kyrkan det utseendet den i våra dagar besitter. Anledningen till dessa utvidgningar voro väl dels donationer, dels ökad frekvens vid gudstjänsten och till följd därav, med befolkningens tillväxt, behov av ökat utrymme.

Frekvensen var också fordom helt annorlunda än nu, ty nu kan man, skam till sägandes, knappast talas om frekvens i kyrkan. Men fordom, när hela backen var full av skjutsar, och man höll på från morgon till kväll med betjänandet av nattvardsgästerna, som, fyllda av tro och rörelse, med barnsligt sinne böjde knä vid altarringen och mottogo sakramentet, då var kyrkogången en högtid av helt annan betydelse och helt annat slag än nu.

Almroth var gift två gånger. Dottern i första giftet, Johanna, var gift med lantbrukaren Anders Andersson i Vängsö. Jag har redan nämnt att ättlingar av Almrothska prästsläkten ännu finnas kvar i socknen, nämligen vid Davsta.

Efter Almroth kom Erik Thorselius.

Hans efterträdare blev Jonas Erici Troselius, 1769—1800. Han var född i Trosa. Han var präst i Gåsinge på den tid, då man började uppmärksamma skolgången, ty vårt skolväsende, d. v. s. folkskolan, är årsbarn, kan man säga, med det nittonde seklet, 1800-talet. Hör nu hurudan skolundervisningen var efter den stora reformens införande. Hör och häpna och tänk efter, huru skolväsendet sett ut förut.

En dräng, två fattigstugugummor och klockarens hustru skulle stå för barnaundervisningen.

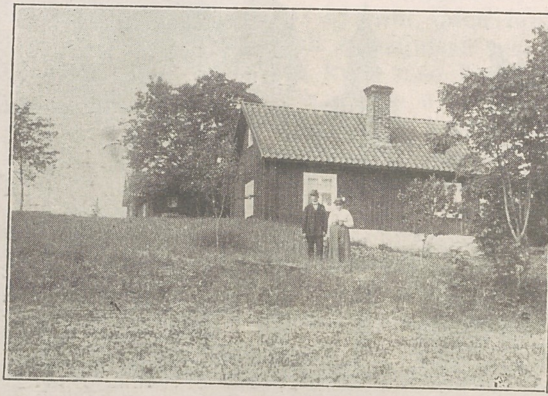
Man frågar sig, vad dessa fyra egentligen kunde

Gåsinge kyrka.

ha att lära ut, med undantag möjligen av klockarens hustru, ty hon kunde ju förutsättas möjligen ha litet insikt i musik. Kanske hon rentav kunde — trampa orgel. Och detta var likväl en reform!

Hagström nämner i sitt utmärkta arbete »Strängnäs stifts herdaminne», som jag naturligtvis, när det gäller prästgården, använt som »källskrift»,

Gamla fattigstugan.

om att bönderna i Gåsinge inte ville avstå från sina svarta sidenhalsdukar till helgdags, men att Dillnäsborna, som voro mera blygsamma och inte så rika som Gåsingebönderna utan knot funno sig häruti. På denna tid utgavs det en hel del personliga förordningar om sparsamhet och dylikt. I vår tid skulle det kallas restriktioner. Men då gällde restriktionerna inte sprit och bröd, elektriskt ljus och kokgas, utan silverspännen och

sidenhalsdukar, vilka borde bevaras som ett privilegium för adeln och således inte borde tålas hos bönderna, ty dessas stigande välmåga hotade att utplåna den kära klasskillnaden, om de finge använda sina pengar, som de ville. Och detta måste sättas en damm för. Men det var inte endast siden och silverspännen lagstiftningen

Gammal, målerisk smedja vid Vängsö.

gällde, den gällde även maträtternas antal vid samkväm och klockringning efter döda, ty det hade hänt, att man ringt en halv dag — man bestyrde fordom ringningen själv, ja, d. v. s. sterbhuset — för en avdöd torparunge. Huru skulle då ett riksråd kunna hedras?

Ett annat kuriosum omtalas av Hagström. I Gåsinge by förvarades för klockarens räkning en genom sammanskott åstadkommen »ny svart kläd-

ning att påtagas strax före och avklädas strax efter gudstjänsten». Stackars klockare! Han fick inte länge slita på sina hälgdagskläder.

I detta samband vill jag nämna, att soldatens uniform förvarades i en kista på roten, en kista som den ena gården hade en tid, den andra en annan, ty det var ju besvär med att vädra och borsta kläderna. Underligt var att soldaten inte fick själv handhava sina persedlar, men han kunde ju tilläventyrs — supa upp dem.

Beskaffenheten av uniformen kanske ger en förklaring. Knäbyxor. Halskrås. Soldaterna bruka ha många barn. Dessa kunde ju solka ned grannlåten, riva sönder kråset, och trasiga och solkiga soldater — fy för tusan. Det är först i vår tid, som sådant får passera.

Kanske klockaren också kunnat supa upp sin hälgdagskostym? Vi veta ju att klockaren fästade, att han drack med bönderna och hade sina äventyr. Om den där klockaren, som trollena förde bort från kalaset i Hjälminge, har man berättat mig, att han dansat naken på Bankesta hällar, och att han för att försona sin synd, särskilt dryckenskapssynden, för varje dag besökt kyrkan för att förrätta bön efter äventyret med trollen.

År 1797 tillbyggdes kyrkan och samtidigt flyttades klockorna från stapeln till tornet. Och fick man nu hyra sig en bänk för 24 skilling.

Ny fattigstuga var byggd år 1791.

År 1802 kom ny präst till Gåsinge. Han hette Carl Wilh. Bergstedt och var kyrkoherde till år 1828. På hans tid, år 1804, byggdes nya prästgårdsbyggningen. Äntligen. Då först hade bönderna tid och håg att köra.

Bergstedt var ett original på sitt sätt. Han

var en passionerad jägare. På hans tid var där ett glatt liv i Gåsinge prästgård. Fullt av hundar och fullt av gäster och fullt av barn. Men pengarne ville inte räcka till. Jakten är ett dyrbart nöje, ty jägare och hundar äta som vargar. Kom därtill tio barn, öppen taffel för släkt och vänner. »Så länge min tunna rann», säger ett gammalt ordstäv, och tunnan rann så länge Bergstedt levde, men, när han dog, var det tomt i tunnan, varför församlingen av barmhärtighet, och kanske minnet av en glad lebensbroder också bidrog, måste skänka hans änka två extra nådår.

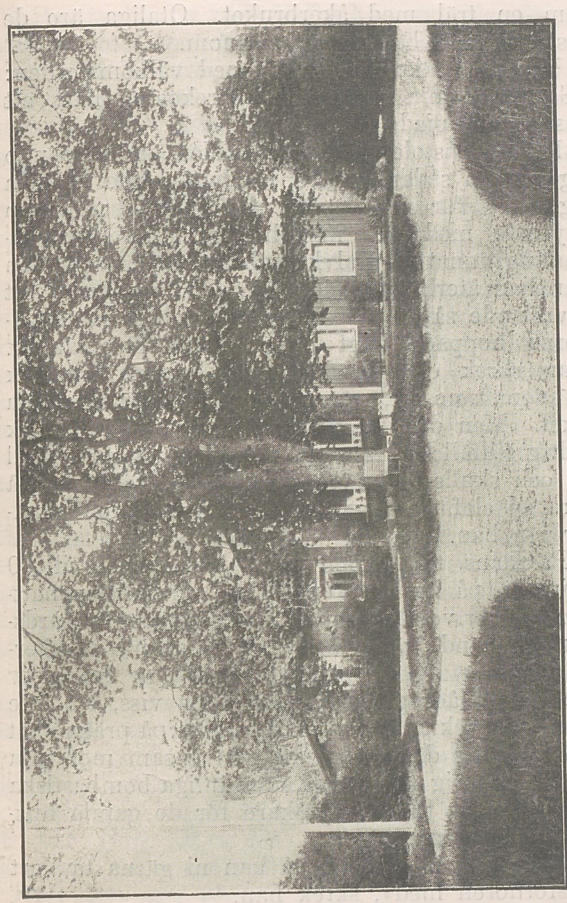
Efter denna präst kom en, som var märklig i ett annat avseende. Han var nämligen en i sin krafts dagar mycket anlitad läkare, men, när han kom till Gåsinge, var hans hälsa bruten, han hade kort före tillträdet fått slag. Han predikade endast en gång i Gåsinge kyrka, och det var, när han provpredikade. Han hette Gustaf Fredrik Forsberg och var kyrkoherde åren 1831—1838.

Sedan fortsättes prästlängden av Johan Fredrik Svedberg, som var kyrkoherde från år 1840 till år 1845, Lars Isak Lagerström, år 1846 till år 1849, och Carl Almkvist, år 1852 till år 1867. Dessa voro fromma män, som skötte sitt ämbete utan vank och lyte, präster som tusende andra, varken höjande sig över eller sänkande sig under massan av sina kolleger.

År 1869 kom Carl Aug. Mellström till Gåsinge, och han var ett av de största prästoriginal som levat. Omtyckt var han som predikant, det kan inte bortresoneras, och med var han överallt, spelade kort och drack och arbetade dessemellan

Brudtärna.

Prästhälla.

som en träl med åkerbruket. Otaliga äro de historier som berättas om honom.

Vem som kom hälsades med välkomstorden: »God dag, min vän», vilka skrekos så hårt, att besökaren hajade till.

På predikstolen grät han. Han arbetade upp sig till en sådan rörelse, att han måste avbryta sig själv för att snyfta ut. Och församlingen snyftade med, och man hörde för en stund ingenting annat än halvkvävda snyftningar. Men när han återhämtat sig, tog han i igen med ett illvrålande så att valven skakade och församlingsborna hoppade högt i sina 24-skillingsbänkar. Han skrek och dundrade och hojtade och gick an som, som, ja, som ingen annan präst i hela riket. Men det där tyckte folket om. Man fick aldrig tillfälle att somna, för just som man höll på och skulle nicka till, trumpetade Mellström på som en elefant — eller domsbasun. Men populär var han.

På hans tid kunde man få se ända till 60 skjutsar på kyrkbacken. Tolv och tretton nattvardsdukar voro ingenting ovanligt, och nattvardsgången kunde räcka ända till klockan 3 på eftermiddagen.

År 1873 ådrog sig Mellström en viss, om inte just så smickrande uppmärksamhet på prästmötet i Strängnäs därigenom att han ensam mot hela mötet gav sig till att på sitt vanliga bombastiska sätt göra sig till förespråkare för de gamla husförhörskalasen.

»Ta ni bort kalasen, så kan ni gärna ta bort husförhören med», skrek han.

Och det var klart, att det måste väcka uppmärksamhet!

Kalas tyckes ha varit Mellströms liv. En gång, berättas det, spelade han på en kvarnresa hos Schultz på Norrtuna — han åkte själv till kvarnen, liksom han förrättade många andra grovsysslor — bort hela sädlasset. Andra dagen kom han hem med kärran tom, lassade på nytt och körde i väg på nytt. Det var en besvärlig och kostsam kvarnresa. Men ett litet missöde i den stilen bekom honom alls ingenting.

En gång satt han vid Skeppsta och spelade kort så långt in på söndagsmorgonen, att han höll på att inte hinna till kyrkan i rätt tid. Han skulle den söndagen predika i Kattnäs. Att resa hem och kläda om sig var ingen tid till. Då han skulle förbi vid Norrtuna, steg han in där, begärde en sax och en bit papper och klippte sig en prästkrage av papper och med den uppträdde han i kyrkan.

En gång åkte han på söndagen förbi vid Ullsta. Där gick en man, som ville ge sig anseende av att vara mycket helig, och sprättade gödsel. När han fick se kyrkoherden blev han mycket skamflat över att bli så där ertappad med »sabbatsbrott».

»Jag har så mycket att göra», tog han till, »så jag får be om ursäkt, att jag går och sprättar gödsel på söndagen».

»Ja, sprätt du», sa' kyrkoherden. »Hoppsan», sade han sedan åt hästen och körde vidare.

Läsbarnen kände han aldrig igen utan måste för var gång fråga dem om namnet. Och när de svarat, hette det:

»Sitt ner, min vän!»

Mellström arbetade själv i åkern och där tog han emot uppdrag även i tjänsten. Och då får

man ursäkta om det ibland blev feltag. Ett barn, som skulle heta Makina, blev antecknat för Kanuta till exempel. Men vad gjorde det? Det ena namnet är ju lika barockt som det andra. Värre var det, när han tog fel på två kyrktagningar. Det anmäldes nämligen på detta något ovanliga tjänsterum två dylika ärenden. — Kyrkoherden hade nästan glömt bort det, då han på en åktur i Lerbo backe (i Ullsta gata säga andra) mötte ett par unga kvinnor. Han erinrade sig då plötsligt kyrkotagningen, stannade hästen, hälsade på flickorna och befallde:

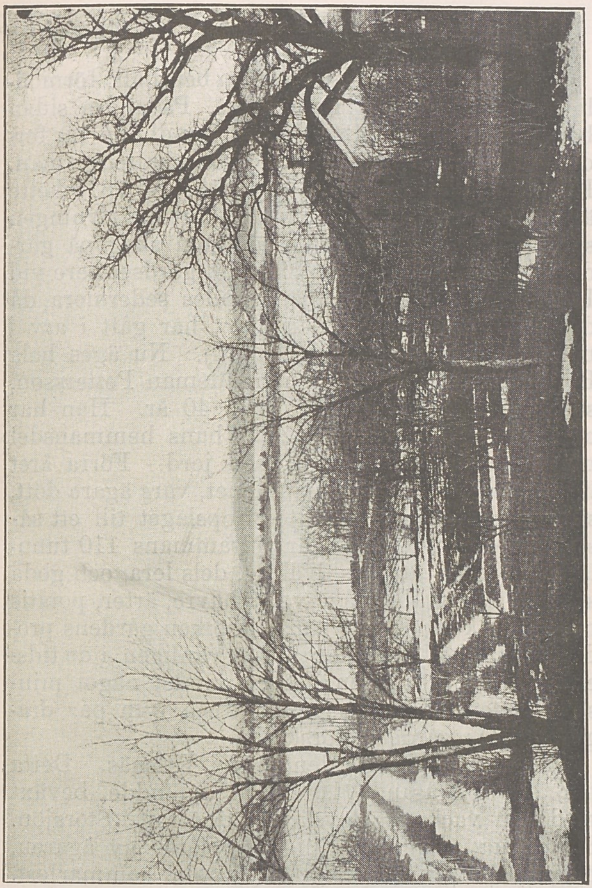
»Fall på knä! Ja, det var bra, att jag mötte er», fortsatte han, »jag höll alldeles på att glömma bort er.»

De stodo som ett par levande frågetecken, de två jäntorna. Men prästen steg ur, slängde ett gammalt trasigt hästtäcke på dikeskanten och befallde dem ånyo att falla på knä. »Si Herrens tempel är överallt, och böna kan jag utantill.»

Flickorna, som alldeles inte voro några barnaföderskor, protesterade emellertid fortfarande och lyckades till sist förmå prästen att inse sitt misstag.

Otaliga äro de historier, som berättas om kyrkoherde Mellström. Man skulle på honom kunna tillämpa Runebergs ord om Lotta Svärd, att »något torde hon skrattas åt, men mera hedras ändå», ty som jag nämnt var han, trots sina alltför påtagliga fel, omtyckt av församlingen och populär som predikant.

Efter Mellström kom Morén, och efter Morén kom Bredh, men då Mellström var den originellaste prästman, Gåsinge haft, så avslutar jag min skildring från Prästhälla med honom.

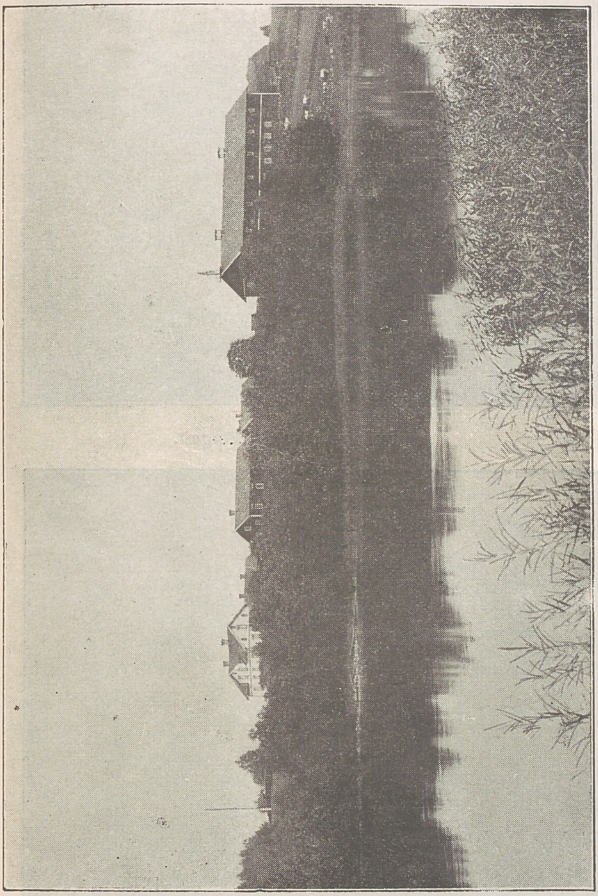

Afla och Nyckelsjöarne.

IV.

Bakom prästgården ligger en berghäll; förmodligen därav namnet Prästhälla. På andra sidan bergklacken ligger Bondhälla. Bondhälla var fordom liksom Davidstad ett kronoskattehemman. Kartor finnas från 1721 och 1818. År 1818 hette ägaren Per Nilsson, och av kartbeskrivningen ser man, att redan då var ont om skog på gården. Där fanns endast skog till gärdsel nere vid Hollandesjön. Hemmanet delades sedermera, då det ärvdes av två bröder. Det har gått i arv i många år inom samma familj. Nu äges hela Bondhälla av en ättling, nämndeman Pettersson, som brukat den ena delen i 40 år. Han har odlat upp 25 tunnland, så att hans hemmansdel nu utgör 80 tunnland öppen jord. Förra året inköpte han det andra hemmanet, vars ägare dött, så att nu är Bondhälla åter hopslaget till ett såsom i forna tider. Det är tillsammans 110 tunnland. Jorden är dels dyaktig, dels lera, och goda skördar erhållas. Råg, vete, havre, ärter, potatis och rotfrukter utgöra jämte mjölken gårdens produkter. Trettiofem kor hysas vanligen i de tidsenliga ladugårdshusen, nu är antalet något minskat genom kristiden. Med tre à fyra par dragare skötas gårdens körslor.

Väster om prästgården ligger Tafsnäs. Detta har ett förtjusande läge, där en udde, beväxt med den vackraste lövskog, skjuter ut i Storsjön. På denna udde, välvilligt upplåten av ägaren, plägar Gåsinge skyttegille ha sin sommarfest. Dessa tillställningar, som nu pågått i många år, ha genom de goda arrangemangen och den vackra

Tafsnäs.

Premieringsmöte i Vängsö.

Bris, Gåsinge tjurförenings tjur.

Vasstägt vid Tafsnäs.

Frukträden besprutas.

omgivningen, vari de hållas, blivit ett verkligt folknöje för hela orten. Ja, de besökas till och med av så långväga och så kräsen publik som Stockholmare, för att nu inte tala om Södertälje- och Gnestabor. Dessa fäster ha något verkligt tilldragande, de lämna en god behållning, ett vackert sommarminne kvar för vinterkvällarna.

Tafsnäs eller Tastnäs var fordomdags en liten bålby med ett par tre bönder, nu är det sammanslaget till ett. Ägare är K. A. Klaesson.

Man kan knappast kalla denna gård för bondgård, därtill är allt för stort och välskött. Byggningen, ljusgrön, ligger på krönet av en ås, högt upp, just vid uddens landfäste. Sedan sluttar terrängen terrasslikt mot sjön. En stor fjärd utbreder sig för betraktarens ögon, och i fjärran på andra stranden, blånar Björnlunda klockstapel och kyrktorn. Man iakttager Skeenda by, skymtar Ekhof och ser tågröken från Björnlunda station. Läget är det vackraste man kan önska sig. Jordbruket är välskött. God vetejord finnes. Mycket baljväxter odlas. Trädgårdsskötsel bedrives och gårdens kvinnor äro mycket intresserade för fruktkonservering. För några år sedan hölls en kurs häruti, vari ortens damer, både unga och gamla, särdeles mangrant deltogo. Slöhet, konservatism är något okänt för Gåsingebygden; ett mera vaket och strävsamt folk får man söka efter.

Överallt, där jag drar fram, träffar jag också ett av ortens inventarier, gamle träskötare Lindgren. Tidigt på våren kommer han med saxen, sedan med sprutan, och han donar och ordnar värre och plåstrar om rosorna likaväl som om fruktträden. Han kan förvandla ett äppelträd

till ett päronträd och tvärtom, om han vill, och han kan få ett träd att bära tio olika sorters frukt, och av gamla utlevade stubbar kan han få de underbaraste prakttträd, som — ta mig tusan — se så eleganta och nymorgnade ut som om de först nyss hade börjat att leva. Och meda n han ordnar och donar, drar han en och annan mustig historia.

Vid Tafsnäs står tjurföreningens avelstjur. Han heter Bris av Sannagård och är av Ayshirestam. Föreningen, som bildades år 1907, har haft tvänne tjurar före Bris, nämligen Julle och Madul.

På grund av foderbristen har avelsarbetet fått ett bakslag, men vi skola väl hoppas, att det åter skall ta upp sig. Även svinaveln har träffats av bakslag. Svinen ha ej mått bra av kålrotsdieten (och vem kan göra det), och man har måst ta till slaktkniven. Här bör jag omnämna att även hästaveln i Gåsinge bedrives med framgång.

På andra sidan viken, rätt i norr från Tafsnäs, reser sig en bergshöjd. På sluttningen ligger Gåsinge by, på krönet höjer sig kyrkan med sitt klumpiga torn och sin bruna tiaraliknande tornhuv, mäktig, imponerande. På grund av sitt läge är den synlig vida omkring åt alla väderstreck. Det är verkligen en milstolpe — i Gåsingebygden.

För att komma dit måste vi ta en omväg. Vi måste tillbaka till Prästhälla och därifrån ned över slätten och upp i en skogsbacke på andra sidan åkrarne. Vi komma, sedan vi passerat en liten skogsdunge, till en annan backe, som leder mot norr och ned över en annan slätt, det är

Kohagsbacken, men som vi skulle till kyrkan, ta vi av åt väster, ty just i backkrönet är ett vägkors med tre grenar.

I Kohagen spökar det. Det hände en gång för länge sedan, att en man kom gående där en afton i något ärende norrut. Månen tittade fram mellan skyarne och göt sitt skimmer över gräs och mossa. Mannen stannade högst förvånad, ty mellan grenarne lågo allehanda silverhusgeråd kringkastade. Han gick närmare, ty han trodde först, att han sett fel. Han böjde sig ned. Nej, det var intet misstag. Han tog upp en av sakerna. Det var en silversked. Han beskådade den nyfiket och lade sedan ordentligt ned den. När han sedan på hemvägen passerade samma ställe, var hela skatten försvunnen, så när som på ett enda föremål, den sked som han för några timmar sedan hållit i sin hand. Den låg kvar, precis där han lagt ner den. Då tog han upp den för andra gången, men nu behöll han den och tog den med sig hem.

Jag har inte sett skeden, men jag har hört namnet på mannen, så vi få väl tro, att det är sant.

Nu äro vi framme vid kyrkan. På muren invid östra sidan se vi en underlig sten full av små urgröpningar. Det är en så kallad älvkvarn.

Vid östra kyrkmuren står en runsten. Texten lyder:

»Ragna reste denna sten efter sin man Sven och Astrid efter Ragnborg, sin fader. Gud hjälpe deras andar. De drogo väster ut med Göte.»

Dessa få ord säga så mycket, så mycket. Det är ett helt drama, som här uppstår för tanken. Göte var troligtvis en sjökonung. Med honom

drogo Sven och Ragnborg ut för att söka lyckan i fjärran land. Amerika — Normandiet? Vad veta vi! »För de vilda män från norden bevare oss, o milde Herre Gud», bådo fordom de normanniska fruntimren. Ragna och Astrid bådo för deras andar. Dessa återsågo aldrig sina kära, och dessa kära, som här voro till glädje och skydd — de spredo skräck och fasa, där de drogo fram, dödade andras kära, och stupade därpå i striden efter lyckan.. Är icke detta en roman!

På Gåsinge kyrkogård finna vi en liten gravsten med en inskription, som pekar från väster till öster. Den lyder:

»Evelina Crossby, född på S:t Bartelemy 1810, död vid Skeppsta 1900».

Är icke detta också en roman?

Vid kyrkan funnos fordom spöpåle och arrest. Där fanns även Daga härads tingshus. Spöpålen och arresten äro för längesedan borta, men tingshuset är kvar.

Med undran och nyfikenhet betraktar jag det gamla huset. Dess väggar kunde väl också berätta. Det gamla domarbordet är kvar, avskrankningen. Man har visat mig nämndemännens rum. I långa tider ha alla mål handlagts här. Men — väggarne äro stumma.

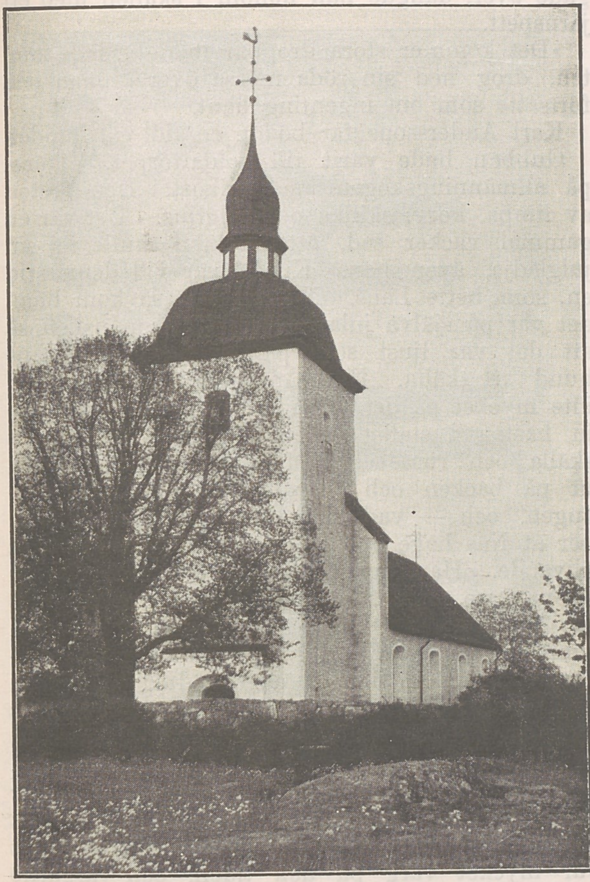
På sluttningen mot Storsjön har Gåsinge by klamrat sig fast. Står man på höjden och skådar ut över byn och ut över sjön, så har man säkerligen en av de vackraste utsikter i Södermanland framför sig. Gåsinge kyrka är sällsynt vackert belägen.

Byn består egentligen av tre gårdar, Nergården, ägare Klaesson på Tafsnäs (c:a 80 tunnland),

Mellangården, (c:a 50 tunnland) och Uppgården och Nästgården, som sammanlagt utgöra den så kallade Gustafssonsgården, som länge gått i släkten på fru Gustafssons sida. Gustafssonsgården arrenderas av Karl Andersson i Mellangården. Fordom fanns i byn både hamptäppa och kåltäppa, dessa äro upptagna på karta av år 1709. Jorden utgöres av god lermylla och i dalgången mellan Hollandet och Storsjön av svartmylla. Marken är dränerad medelst rördikning. Närmast Storsjön är en äng, som kallas Kalängen; den lär enligt sägnen fått sitt namn efter ett slott, som legat i en ekbacke, på en udde i sjön, där nu en del av Ilandet ligger, och som hette Kaleby. Av denna gård, om den en gång funnits, finnes numera inte en sten kvar.

Ilandet är en gammaldags bondby, bestående av två gårdar. Den ena gården har sin gammaldags stil i behåll. Den har en lång stuga, två små flyglar, en på vardera sidan, och i dessa finnas ännu några små fönster med blyinfattade rutor. Uthusen äro likadant placerade som bostadshusen. Det blir således en stor gårdsplan, begränsad av hus, med ett ord en sorts borggård.

Här i trakten har det fordomdags funnits både tomtar och gastar. Karl Anderssons far såg, då han gick och plöjde, en tomte tulta omkring bland enbuskarne i Mobergs hage. Men då han skulle gå litet närmare, var tomten försvunnen. Vid Björkeby, fordom kallat Furukulla, stängde drängarne gärdesgård en regnvädersdag, då en tomte kom och skulle fram. En av drängarne kröp ner och lade sig på lur bakom gärdesgården, och när Bisse (smeknamn på tomten) ste-

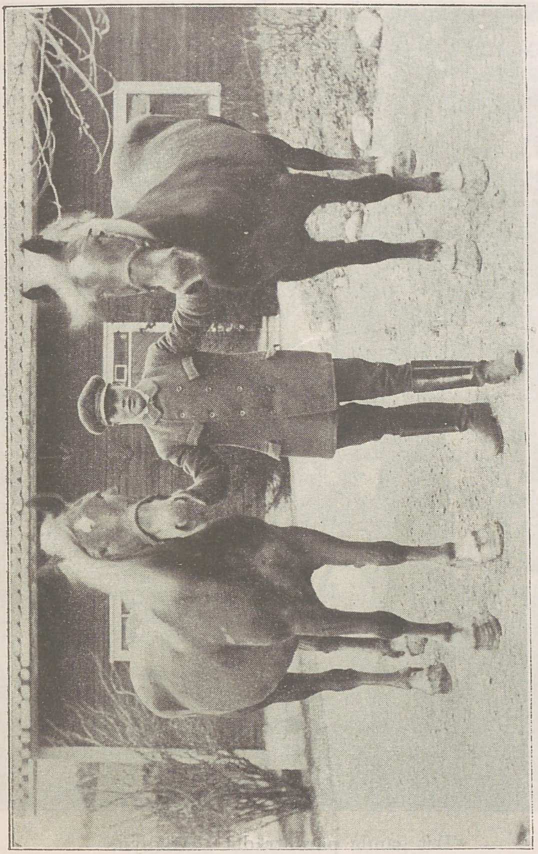
Gåsinge kyrka från väster.

gade över, dängde han honom i skallen med ett järnspett.

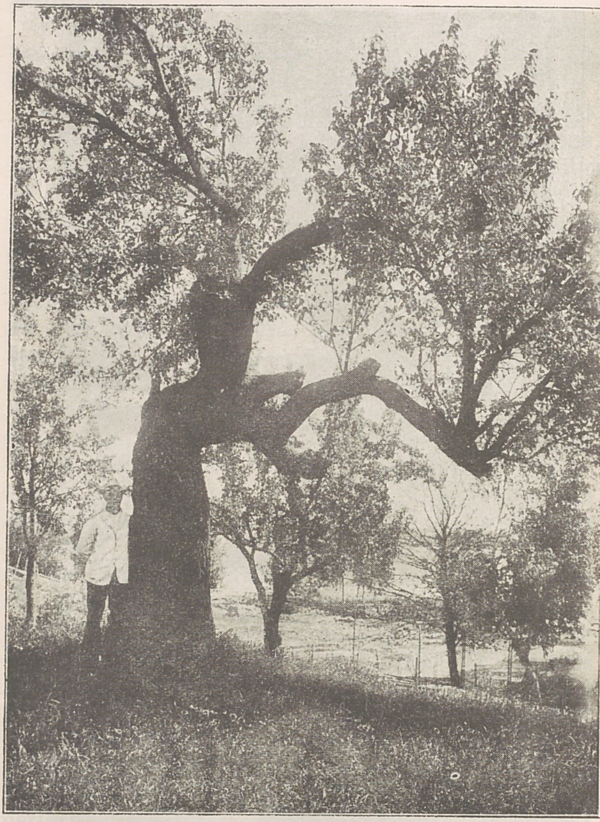
»Det kommer stora droppar ibland», sade tomten, drog ned sin röda mössa över öronen och fortsatte som om ingenting hänt.

Karl Anderssons far bodde en tid vid Ilandet. Gubben hade varit till soldattorpet, Vikens, på allmänningskogen med julkost. Den bestod av limpa, korv, skinka och talgljus. Det var en gammal vacker sed, att knekten skulle ha sin julglädje, även han. Knekt var vid denna tid en, som hette Lans. När gubben så kom hem, det var på själva julafton och klart månsken, så att det var ljust som på dagen, började hans hund att skälla. Han tänkte till att börja med inte mycket på det, utan spände ifrån och satte in hästen i stallet. Men hunden fortsatte att skälla och rusa. Han blev då undersam, gick ut på backen och tittade i riktning mot Kalängen, och — vad fick han se! Från kyrkan ner åt Näs hage och Kalängen kom en stor gast klivande. Han var så stor, att han tog gärdet i ett par, tre steg. Han gick alldeles tyst. Annars äro gastarne beryktade för sitt otäcka skrik. I timmerskogen vid Närlunda gick han in, och gubben såg honom länge över trädtopparne, som räckte honom jämns med bröstvårtan. Begreppet gast är något svävande, ofta menas därmed en myling d. v. s. liket av ett mördat, odöpt barn.

Jag har en historia om sådant också: Det var vid Björnhaga. Där var en gast, som skrek hela nätterna, så att folk icke fick någon nattro. Det var mycket varg på den tiden, och vargarne lockades dit av skriket. Det var fullt av vargspår i snön, och de stannade alla vid en stor

Arbetshästar; Norrgården, Blacksta.

Det gamla päronträdet i Aflabyn.

sten, och runt omkring syntes, att vargarne rivit och kravsat. Under stenen hade någon myllat ner ett odöpt barn, och det var det som skrek, och det var det, som var gasten eller mylingen. Och om man lyssnade väl, kunde man förnimma, hur gastens skrik formade sig till ord! Så här lödo de:

»Bena ä' långa och bytta ä' trång!»

Sen byttan med barnliket blev uppgrävd, upphörde skriket om nätterna, försvunno vargarne.

Vid Gresle bro i Bondhälla hage lär också ha funnits gastar.

Vid Ilandet tycks det ha varit oroligt förr. En av bönderna brukade, som seden är på landet, gå ut om kvällarne och ställa sig bakom knuten. Då kom en afton en liten grå gubbe och ställde sig i vägen för honom, och hur bonden än flyttade sig, så jämkade sig gubben efter, så att han alltid stod mitt framför honom. Bonden blev ilsken och skrek:

»Går du inte ur vägen, så ta mig fan, uträttar jag inte på dig.»

Ja, så ungefär sa' han, fast ännu mera rätt på sak. Men det var fel det, ty med detsamma fick bonden en sinkadus, så att han flög över ladugårdstaket och hamnade på andra sidan mitt på gödselhögen.

De små, grå gubbarne kunde ofta vara nog så snälla och vänliga mot människorna, men de hade sitt humör, och det var inte värt att försöka retas med dem. Det tålde de inte.

V.

Mellan Hollandesjön och Nyckelsjön utbreder sig en stor slätt, och på denna slätt, icke långt från Nyckeln, ligger en stor bondby, som heter Vängsö.

Denna by är, efter vad man känner, ofantligt gammal. Så tidigt som år 1401 finna vi å en lagfartshandling namnet Sven i Wængxöia, och år 1414 omtalas en Jöns Finkenauge därstädes. Många hundra år ha alltså Vängsöbönderna plöjt sina åkrar, sladdat, harvat, sått och skördat.

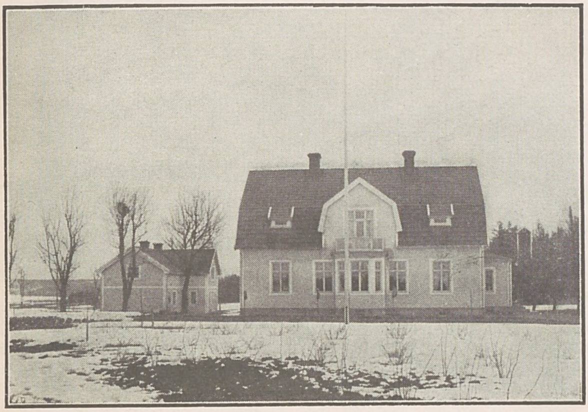
Byn ligger på en kulle med en fri och vacker utsikt. Åt söder ser man Hollandesjön, och långt borta i fjärran Ålsta vita byggning, åt norr ser man Nyckelsjön, och där den slutar Blacksta by, kapellet och »högen» samt dalgången vid Skeppsta. I öster ser man den högt belägna Dillnäs kyrka, kyrkbyn och en skymt av Klemmingen, i väster tornet på Gåsinge kyrka. Man ser således både vitt och brett.

Byn är ett konglomerat av stora och små hus, grupperade på och omkring en bergklack, några vita, de flesta rödfärgade. Vid landsvägen, som stryker igenom byn, stå utanför Nästgården två pyramidpopplar. Dessa träd synas vida omkring och äro av synnerligen målerisk effekt.

Fordom funnos i Vängsö icke mindre än 8 bönder. I Mellangården funnos 3, i Uppgården 2, i övre Nergården 1, i nedre Nergården 1 samt i Nästgården 1. Numera är antalet 3 samt direktör C. E. Larsson på Kullen, som inköpt och förvärvat det mesta av byn. Direktör Larsson äger även Björkeby, fordom kallat Furukulla.

En del av Mellangården är numera utbyggd och kallas på grund av sitt läge i byns pereferi för »Gärdet».

Mellangården har 45, Nästgården 35 och Gärdet 15 tunnland. Direktör Larsson har 215 tunnland Vängsö under eget bruk. Åttio tunnland Björkeby äro bortarrenderade, men en del av

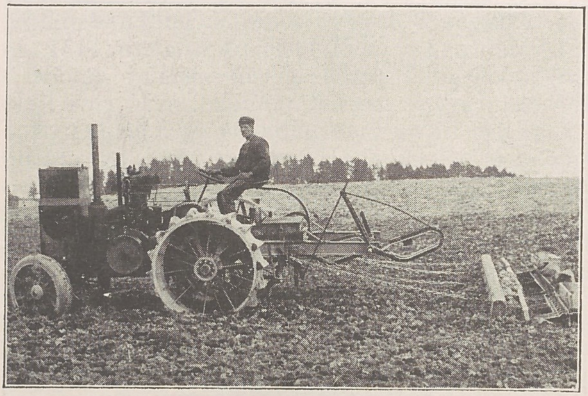
Kullen.

Lifsinge i Dillnäs lyder under hans spira, och där har han en mycket stor ladugård med många vackra kreatur.

Sjuttiofem tunnland, som fordom voro ängar och hagmark, har han odlat upp, och kring sitt nybyggda ställe Kullen har han anlagt en fruktträdgård av ganska storartade dimensioner. Fyra tunnland inkräktar denna trädgårdsanläggning, och där äro planterade 270 träd av olika sorter.

Där finnas sålunda Åkeröäpplen, Gravensteiner, Moltkepäron, gråpäron, reincloud, plommon och körsbär. Direktör Larsson är intresserad av jordbruket och dess binäringar, och vad han gör, gör han i stort.

Åkrarne plöjas med en Avancemotorplog, som kostat sjutusen i inköp. Den plöjer både djupt

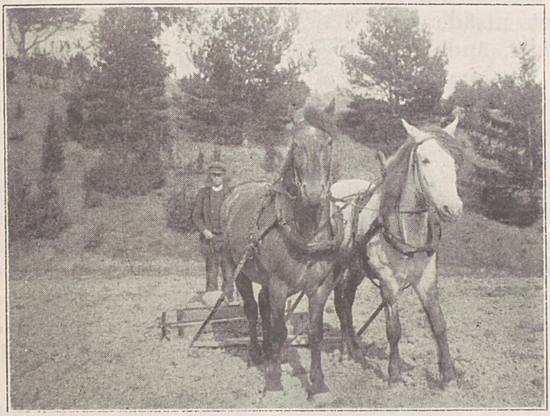

Avancemotorplog.

och väl med sina tre billar, Oliverplogar av största nummer. Motorn är en tolv hästkrafters, och på slät mark går den förträffligt, men trots sin förträfflighet, så har den sina nackdelar. Vid Kullen är terrängen backig, och genom sin tyngd har den svårt att klara sig, då det bär uppför, under det den klarar sig alltför väl i utförsbackarne, då den' i likhet med andra tjockhudiga odjur, av människorna ännu icke använda till dragare, gärna vill vräka sig ner i ån för att

söka svalka. Dessutom är godset klent och reservdelar kolossalt dyra, varigenom driften betydligt fördyras. Skall det plöjas på styv lera, orkar den icke att dra alla billarne, och det är ju också ett svaghetstecken.

I år har den emellertid varit bra, den har inbesparat hästarnes, på grund av foderbristen,

Sladdning.

särskilt havrebeslaget, nedsatta krafter. Man har använt den till harvning och sladdning för idealsladd.

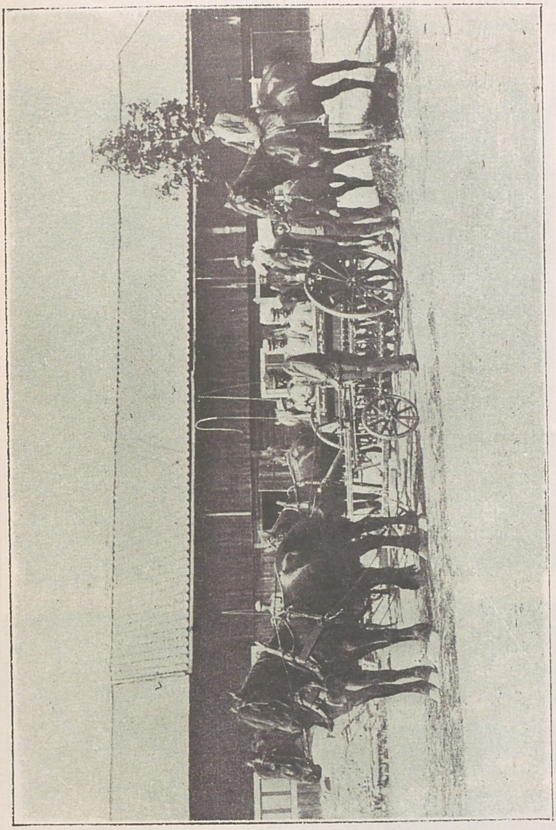
Men även motorplogen skall ha sin utfodring. Den förtär cirka 60 liter brännolja under en tio timmars arbetsdag. Slutligen meddelar mig gårdens inspektor, att den är alldeles förträfflig till tröskmotor. Se då slipper den backarne och den styva leran! Och blir inte trött, så att den behöver vräka sig i ån.

Sådden, ty även den hör ju till vårbruket, åtminstone till en del, sker hos direktör Larsson med en tysk maskin, benämnd Melichar, av synnerligen gott fabrikat. Den är försedd med föreställare och drages av tvänne hästar. Två karlar kunna med denna maskin så tio tunnland pr dag. Den är 20 billar bred och lämnar 105 mm. i mellanrum mellan varje rad. Den kan så vilket utsäde som hälst i vilken proportion som hälst, ända från 1 1/2 kg. rovfrö pr tunnland.

Fordom såg det annorlunda ut vid Vängsö än nu. Där nu utbreda sig vackra, väl dränerade åkerfält, där voro fordom beteshagar och ängsmarker. I orgeltramparbacken låg ett soldattorp, nu rivet, och längre ned vid sjön ett torp Sjögård, och längst ute på udden i norra hörnet av ägorna låg en stuga, som hette »Backstugan«. Hagar och skog ha länge fattats, däremot hava byamännen vasstägt och fräkenbotten i Nyckelsjön, och vid åmynningen hade bönderna en remsa hopmark, där kreaturen vattnades, och där deras ökstocksplats var belägen. Örtägt, d. v. s. grustag hade de på en udde i sjön. På denna udde var även plats till kolerakyrkogård upplåten. På denna lär emellertid ingen människa vara jordad, men väl en massa självdöda kreatur. År 1834 fattades på en kyrkstämma beslut om att ingen skulle få hysa eller härbergera några kringresande västgötar eller så kallade boråsare, enär de kunde medföra kolerasmittan. Socknen tyckes emellertid gått fri från farsoten om i följd härav eller av annan orsak, det vet jag inte.

Vid Näljevägen låg ett gärde som hette önselgärdet.

År 1837 reglerades hustomterna till »redigare

Såmaskinen »Melichar».

Slåtter.

Vängsö by; oljemålning av A Bianchini.

figurer», men emedan Vängsö by var utan skog, ansågo jordägarne förmånligt, att icke flytta husen, utom ett brygghus, som blivit uppfört över vattenvägen. Än i dag ligga således husen såsom fordom härs och tvärs på den lilla höjden, några vita, de flesta rödfärgade, men det gör sig bra just som det är. Jag skulle inte önska Vängsö annorlunda.

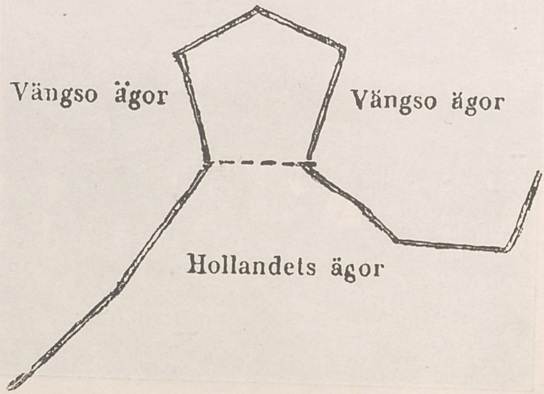

På arbetsfältet.

År 1837 blev även Hollanda hemmans utjord uppmätt och graderad å Vängsö karta för ett tillämnat ägoutbyte, »men varom frågan tills vidare blivit uppskjuten».

Denna Vängsö utjord är något egendomligt med. Om man betraktar kartan får man se en figur, ett stycke i verkligheten innehållande 5,16 tunnland åker, som går in i Vängsö mark, men tillhör Hollandet.

Den lilla fyrkanten (något oregelbunden), som synes i nedanstående figur, betecknar denna utjord. Och det går en sägen därom, nämligen att Vängsöborna skulle ha skrämt en brudståt, och att de som plikt härför skulle ha fått överlämna åkerstycket till Hollandet. Det kallas ännu i dag för »Vängsö gärde», och var, då det avstods, omgivet av lövskog och hagmark. Egendomligt är att Hollandet, som ligger i Kattnäs socken, fått

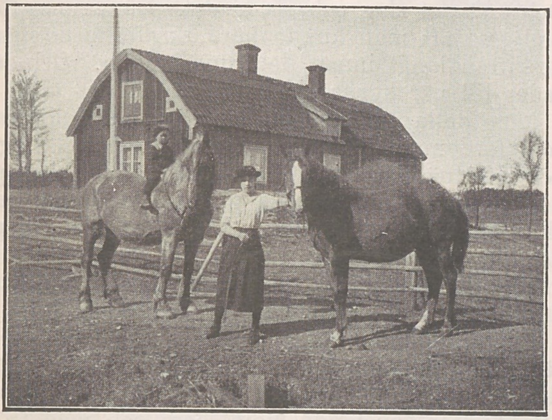
denna lilla utjord inom Gåsinge. Sägnen kan nog vara sann, ty mycket har fordom hänt, som synes oss som barockt eller gåtfullt.

Det i kartbeskrivningen omtalade ägobytet blev emellertid aldrig av, och ännu i dag som är står denna jordlapp på Vängsö karta, men äges och brukas av en av Hollandets bönder.

Vid Hollandesjön ligger Hollandet. Det tillhör liksom Ålsta, Kattnäs församling, men kan ju vid en vandring i Gåsingebygden mycket väl besökas.

Denna by har ett idylliskt läge vid sjöstranden. Svarta sothöns simma kacklande i vassen, längre ut segla värdiga och tysta tvenne stora vita svanar. Albeväxta beteshagar sträcka sig längs sjön.

Byn är delad i tvänne delar. Den ena har i 40 år ägts av häradsskrivare Hagberg, som nyligen med döden avgått, den andra har i 35 år besuttits av nämndeman Pettersson.

Hollandet.

Fordom, berättas det, ägdes Hollandet av tvänne syskon. De bodde i sitt fäderneärvda hus, som stod mitt i ägogränsen. Och detta hus förfallet och måleriskt stod kvar till för några år sedan som ett tvistefrö och en förargelseklippa — tills nämndeman Pettersson helt resolut rev ned den halva av huset, som stod på hans ägor, och byggde upp en ny drängstuga där. Då tvingades

grannen att riva även han, för att slippa sin gård skandaliserad av ett hus —med tre väggar.

Hollandet är en gammal underlig gård, där tomtarna ända in till sista tid hållit till. Särskilt hos Hagbergs. Han hade en gammal »hushålls-mamsell», som kunde berätta åtskilligt. Försummade man att göra rent i svinhuset, så mötte man en liten gubbe med en säck på ryggen och en förebrående min kring läpparne. Och i stallet slog och levde det. Där fanns »förbud», så att man kunde höra, hur hästarne spändes ifrån långt innan de kommit hem. Och där sades till när korna skulle kalva.

Men detta är bara en svag genklang av vad som fordom varit. Därom kunna gamla Gåsinge- och Kattnäsbor än i dag berätta. Det var på den tiden, när bönderna gingo i knäbyxor och skor med silverspännen. Då fanns (kanske på de tvänne syskonens faders tid) en gårdstomte vid Hollandet, som var mer än vanligt mån om den bonde, under vilkens tak han levde.

Han gav sig ut långa vägar och släpade hem säd, så att när trösken om hösten pågick, blev det aldrig något slut. En kväll hörde drängarne, hur tomten pustande kom hem och med trött stämma klagade:

»Sju skylar, sju mil!»

De berättade detta för bonden och tillade, att de voro rädda för, att trösken på detta sätt aldrig skulle taga någon ände.

»Men det är jag inte rädd för», sade bonden.

Och för varje kväll fick tomten sitt fat gröt med en smörklick i, och för varje dag släpade han hem sina sju skylar. Men drängarne hade fattat hat till honom. När de funno hans gröt-

Blacksta gästgivaregård.

Björkeby gård.

skål, åto de ur gröten, gjorde något fult i skålen och satte tillbaks den på dess plats igen, och när tomten trött och svettig kom hem från sina furagefärder, slogo de honom i huvudet med sina slagor.

»Duggregn, duggregn», sade tomten, »och stora droppar ibland». (Detta är en parallell till Björkeby-historien). Men han teg och led.

En kväll hade emellertid tomten blivit förföljd av vargarne, som voro mycket svåra mot tomtarne och tog sin tillflykt upp på höskullen. Väl uppkommen där, kände han sig säker, satte sig i gluggen, sparkade mot vargarne och ropade övermodigt:

»Tasse ta fot».

Men en av drängarne hade smugit sig efter. Tyst närmade han sig tomten bakifrån och gav honom en puff i ryggen, så att han föll ned till vargarne.

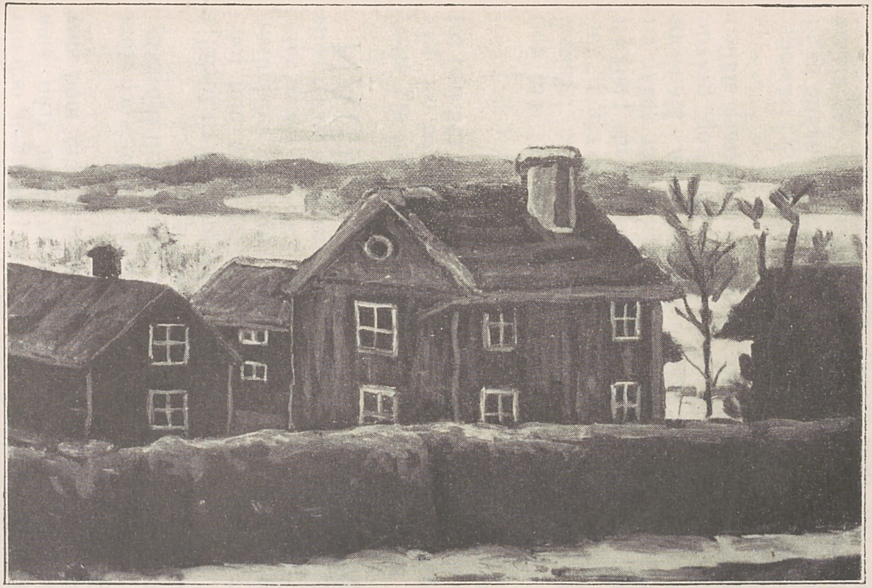
»Tasse ta alltihop», sade han.

Och vargarne revo ihjäl tomten och åto upp honom — och drängarne fingo slut på trösken.

I Hollandets hage, öster om landsvägen, finnas en massa gravhögar och på samma plats ett grustag. Här hittades för cirka tio år sedan ett par urnor, innehållande ben och aska. Men som de voro så sköra, att de icke höllo ihop, grävde upphittaren ned dem igen på ett säkrare ställe i backen.

Och här, här slutar jag min vandring i Gåsingebygden för denna gång. Det är en okänd bygd för de flesta, men för mig är den kär. Jag älskar dess fält, dess skogar, sjöar, berg och folk.

NÅGRA VINTERDAGAR
I
GÅSINGE

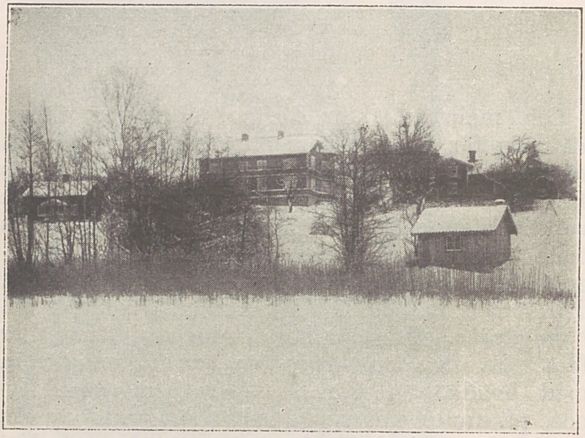
Gåsinge by; oljemålning av A. Bianchini.

I.

Om man betraktar kartan, skall man finna, att ungefär en mil norr om Gnesta det går ett smalt näs fram emellan tvenne sjöar. Detta näs är på kartan av högst obetydlig bredd, men i verkligheten växer det ut något. Där finnas både åkrar och beteshagar och till och med ungefär på mitten av landtungan en hel bondby, den senare bestående dock numera av endast två bondgårdar. Fordom lär det ha varit fyra eller fem. På den ena har, om för att konkurrera med bondgården Näs, numera herrgården Rynäs, på andra sidan sjön, eller på grund av det vackra lägets lockelse, uppstått ett stort gulmålat hus med torn och Gud vet huru många fönsterrutor. Men sol och luft äro ju tidens lösen, och många människor äro som drivbänksblomster. Jag för min del är mera prosaisk, jag tänker på, huru mycket veden kostar.

De två sjöarna heta Nyckelsjön och Aflasjön (Afvelbosjön). Och byn heter Ullsta. Gula vassruggar kanta nu den vita isen, och alar höljda i rimfrostens paljettbeströdda florslöjor bekransa stränderna. Mitt över viken ligger Rynäs, bebyggd i en modern villastil, inom vilken det

även medgives träet att verka. Den kringgärdar sig förnämt med park och trädgård, och upp mot byggningen leder i riktning ungefär norr och söder en lång allé av stora gamla björkar. Det är dock icke så länge sedan detta vackra herresäte var en simpel bondby. Näs som det då hette bestod fordom av tre bondgårdar. Byn

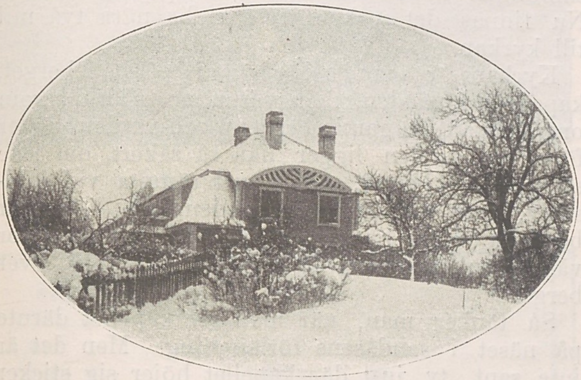

Ullsta.

inköptes dock för omkring 90 eller 100 år sedan av mönsterskrivaren Samsell, dittills bosatt i Sörgården i Blacksta, som är kronoboställe. Denne Samsell uppförde då ett för sin tid mycket präktigt boningshus därstädes. Men då gården övergick till nuvarande ägaren, major Löthner, så gillades inte denna byggnad, och fick den, om jag icke missminner mig, år 1906 lämna plats för en mera komfortabel och tidsenlig. Den

gamle ägaren hade tvänne ålderstigna döttrar efter sig. Sedan dessa flyttat från Rynäs till Gnesta, visade sig likväl åtminstone en av dem månljusa kvällar, smygande i allén . . Ja, så berättas det. Och hur det är, det vet inte jag, ty det finnes mycket mellan himmel och jord, som vår filosofi inte mäktar utgrunda.

Från Ullsta gör sig nya byggningen på Rynäs

Rynäs.

mycket bra. Den ligger på en höjd omgiven av parken, och parken smälter samman med skogen. På avstånd te sig ju tingen annorlunda, än de synas på nära håll. Och upp över skogens och trädens toppar höjer sig sirligt villans takresning.

Om vi nu fortsätta från Ullsta, finna vi närmast på vår väg »kapellet» Tabor. En vit byggnad med djärv takresning och en liten takryttare, som ger den både likhet och olikhet med

en kyrka, belägen högt uppe på en ås, synlig vida omkring över snötäckta fält och isbelagda sjöar. Där borde Gåsinge kyrka ha legat, ty då hade den legat »mitt i byn», som det heter, i stället för i en utkant av socknen, så som den nu ligger. Vackrare läge än där den nu ligger på en bergshöjd invid Storsjön har den visserligen knappast kunnat få, men bättre till för församlingen hade den legat här på Ullstanäset. Nu finnas det sockenbor, som ha nära två mil till kyrkan.

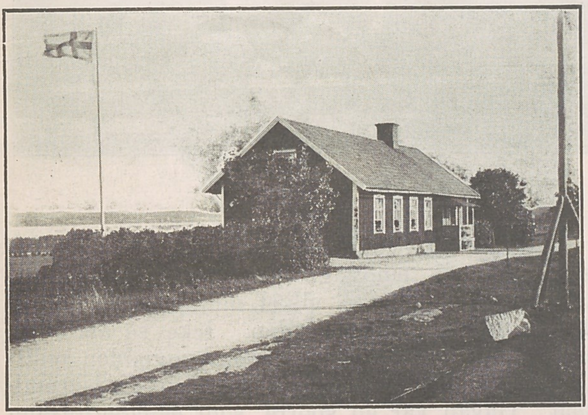
Kyrkan är emellertid byggd på hälleberget, kapellet på sanden, men vår upproriska tid, som omvärderar alla gamla begrepp och värden, håller före, att sanden ligger lika så säkert, om icke säkrare än berget, ty berget rämnar vid jordskalv, men det gör icke sanden, och — varför begagna vi oss annars av sand till underlag för våra järnbanor, de dragas aldrig direkt över berget.

Så tänker man, när man ser kapellet därute på näset i sandåsens förlängning. Men det är inte sant, ty just där kapellet höjer sig sticker ett stycke av urberget upp ur marken, och på det stycket, på den klippan vila kapellets grundmurar lika fast och säkert som kyrkans.

Kapellet byggdes år 1881 av några medlemmar i Missionsförbundet, de flesta boende i trakten. En del av dessa ingingo emellertid sedermera i Gnesta baptistförening, och bland dessa voro hemmansägaren Karl Andersson i Blacksta by och hans hustru. Dessa köpte huset av den förening, som byggt det, och på så vis kommo Gnesta baptistförsamlings predikanter att på rent privat initiativ upprätthålla predikoverksamheten

Tabor; kapellet vid Blacksta.

Kapellets utseende före ombyggnaden år 1914.

i kapellet, till dess att baptistförsamlingen i Blacksta bildades. Detta skedde år 1884. Den nya församlingen ägde då 37 medlemmar.

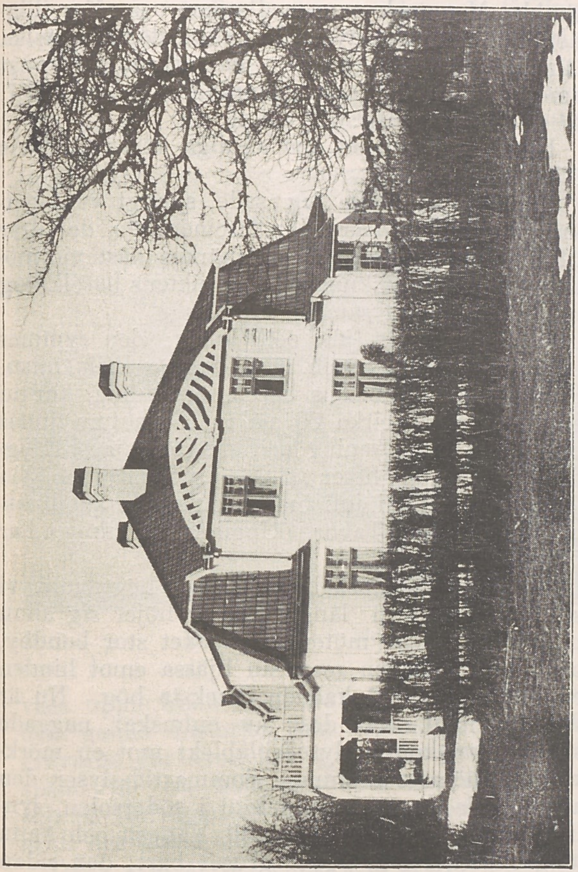
År 1891 dog Karl Andersson. Hans efterlevande änka skänkte då huset till församlingen.

År 1898 tillbyggdes huset med en predikantbostad.

Interiör av kapellet.

År 1910 dog änkan Andersson, och fick församlingen då emottaga en testamentarisk donation av 4,000 kronor, vilket möjliggjorde den år 1914 utförda ombyggnaden. Icke så att dessa penningar förslogo därtill, ty ombyggnaden kostade nära 7,000 kronor, men de voro en god grundplåt. Gåvan var en sporre, som eggade församlingen att med friskt mod gripa sig an med ny-

Rynäs.

byggnaden. Man måste ju visserligen sätta sig i skuld. Men tack vare medlemmarnes offervillighet och intresse även från utomstående, vilka lämnat pekuniära bidrag, har skulden kunnat amorteras så fort, att föreningen nu, år 1917, är alldeles skuldfri.

Detta är i korthet den andliga verksamhetens i Blacksta historik.

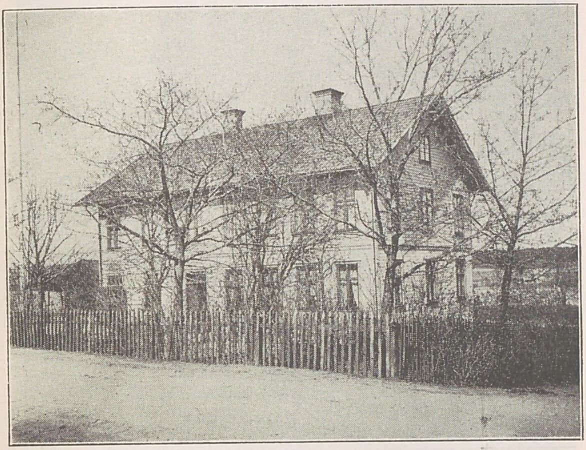
Kapellet är, som jag sade, synligt vida omkring, och dess åsyn är fascinerande, det drar till sig hela nejden. Detta märkes bäst vid möten och vid predikningar, då traktens befolkning nästan mangrant samlas där.

Salen är hög, ljus och luftig; den rymmer cirka 225 personer och predikant är Erik Öman. Kapellets ägare, ortens baptistförsamling, har nu en numerär av cirka 80 själar. Dessutom finnes både ungdomsförening och sångförening. Ungdomsföreningen heter »De ungas väl» och den första söndagen i juli brukar ett större ungdomsmöte hållas vid Tabor. Ungdomsföreningen har 50 medlemmar.

Som jag sade, så ligger Tabor högt, men vi se, att terrängen längre i norr höjer sig ännu mera. Vårt öga möter en mycket stor bondby, och ovan hustaken reser sin hjässa emot himlen en sandås, den så kallade Blacksta hög. Nu är den snöhöljd, och dess av enbuskar, naggade triangulära kontur lyser blåblekt mot en mörkviolett snömolnshimmel. Sommartid lyser den avtrubbade branten brandgul i södersolen, synlig långt över sjön bort till Vängsö och ännu längre bort, ty då ligger gruset bart; den sidan av åsen är nämligen använd till grustag.

Den där högen har naturligtvis kommit in i

folkdiktningen. Där stod jättinnan, som med sitt resårstrumpeband — ja, varför inte! — använt som slunga skulle kasta en sten på Gåsinge kyrka. Den nådde aldrig fram, men halvvägs till kyrkan står den så kallade »Ljunga sten», en bautasten i Ljunga hage, som förmodligen givit upphov till denna sägen. Historien finnes

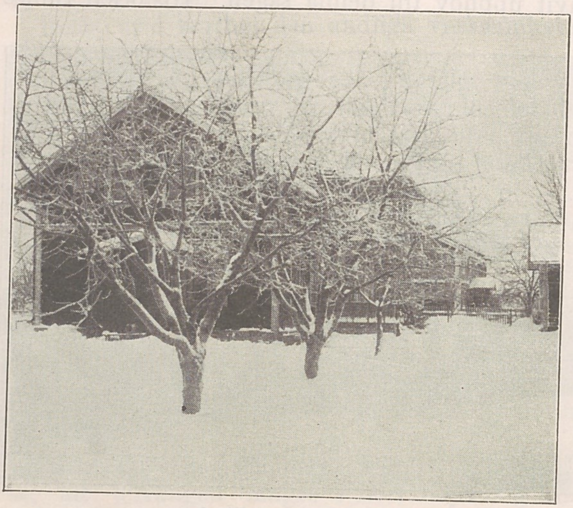
Handelsboden i Blacksta.

visst upptecknad även från Bettna socken. Och den gamla historien om trollkitteln och skattgrävarne går även här igen. Här är det en höna spänd för ett halmlass, som stör skattsökarne och på förfrågan av en av dem uppger, att hon skall dra lasset till Södertälje.

Detta svar är det enda, som är nytt eller unikt, om man så vill, annars är historien gammal

som gatan. Men historien går igen. Det är med den som med kärleken, den är evigt densamma, det är bara föremålen som växla, eller beträffande historierna: orterna.

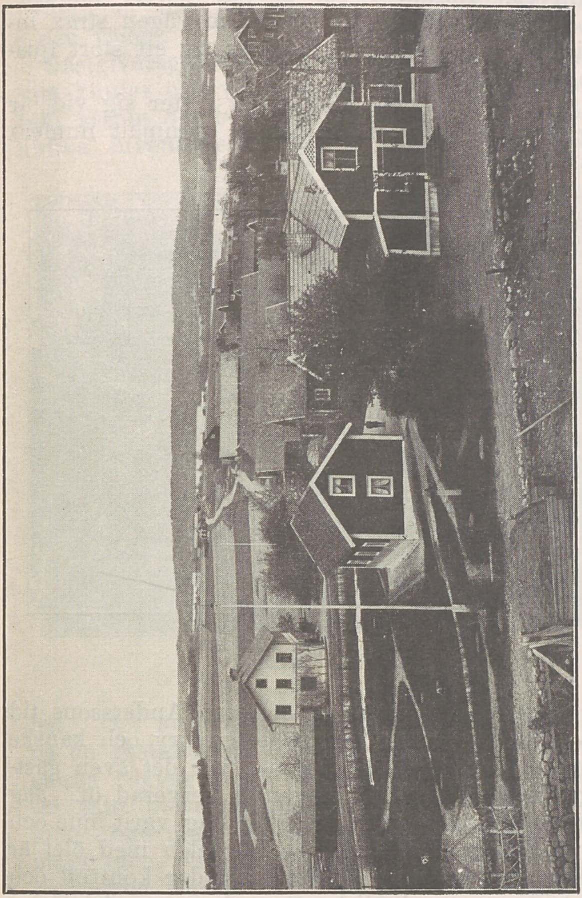
Gustaf Frenssen berättar samma historier från Schleswig-Holstein. Historier flyga omkring i

Blacksta gästgivaregård.

luften som ogräsfrö. Där jordmånen passar, slå de sedan rot.

Gårdarne i Blackta by äro 8. De ligga alla till vänster om landsvägen i en rak linje, boningshusen något innanför men uthusen oftast vid sidan jämte vägen. Det blir den gamla borggårdstypen. Alla bondgårdarne äro rödmålade. Det hela gör ett gammaldags solitt

Blacksta by.

intryck. Ensam i sin stil är därför handelsboden, som ligger till höger om vägen strax intill norra ändan och utgöres av ett stort ljusbrunt tvåvåningshus.

Den gård, som man mest fäster sig vid, är gästgivaregården, så kallad av gammalt numera är där endast skjutsstation.

Norrgården, Blacksta.

Men under gamla gästgivare Anderssons tid — han bor ännu ovanpå — en kry och kanske en smula rivande åldring —, var det även gästgiveri där, och då blev man serverad öl. Jag har själv mången sommarhet dag varit inne och spisat och druckit öl. — Fördelen med ölet är den, att detta är tillverkat under kontroll och inte av gammalt diskvatten såsom en del läskedrycker. Den, som cyklat mycket i vårt kära

fosterland, har fått en del sorgliga erfarenheter i den vägen.

Gästgivaregården är ett stort rött hus med vita knutar och veranda, höga rum med målade tak, såsom det brukades på 80-talet, och en del antika inventarier, som ägaren visar med stolt-

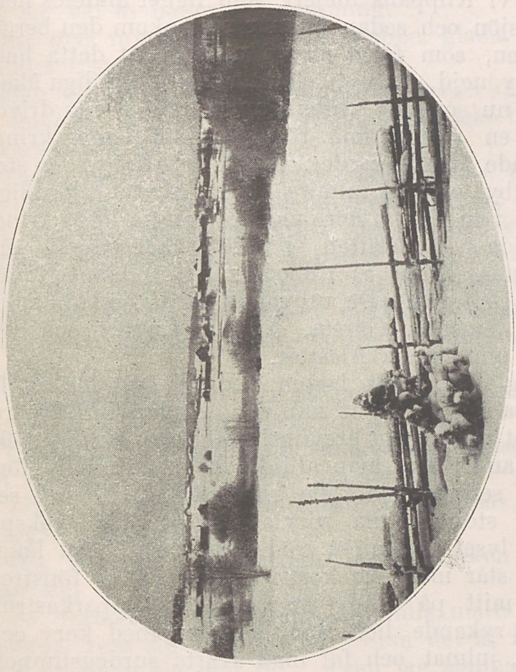
Jansnäs i Aflabyn.

het. Det är alltid med vördnad, jag träder in på en gästgivaregård på landet. Tänk, om dessa gamla väggar kunde berätta. Jag är säker om, att inte bleve det några sippa missromaner av, men desto mera om supgillen och stormiga sammanträden, om gamla halstarriga lantmätare, levnadsfriska jägmästare, brukspatroner och kanske — fröknar också . . . Original, utplånade, försvunna, tillhörande en tid, som för alltid stigit

ned i graven och kanske likaså väl det, men ändå så ofantligt intressanta och på sitt vis poetiska. Nu besökes gästgivaregården på sin höjd av kontrollassistenter och skogvaktare — vår tid är nykter — och en handelsresande, som förirrat sig ut på landet, har ej tid att dröja mer än några timmar. Men lyckligtvis äro skjutshållarne så människovänliga och snälla, att man kan få både rum och mat, ehuru de äro skyldiga att hålla ingendera, lyckligtvis, säger jag, ty var skulle annars en stackars cyklist eller skidlöpare ta vägen, om icke så vore förhållandet på de flesta ställen.

Så också här, skjutshållarens (arrendatorns) äro hyggliga och välvilliga människor. Men numera fordras som bekant, att man har en packe Bergmans knäckebröd i ryggsäcken för att bli serverad, ty självhushållaren behöver visst inte hålla till godo med en brödkupong. Förut har ölet försvunnit, nu har smörgåsen gjort det sällskap och fortsätter det så här, så går väl både porslin och duktyg samma väg till sist, och kan man få en skopa brunnsvatten, så får man skatta sig lycklig. Ja, brödregleringen är inte riktigt populär på landet. Man tycker att Gustaf V liksom Magnus Ladulås sätter lås för bondens lada men inte på samma sätt. Man är dock i allmänhet lojal, finner sig i det oundvikliga och tiger.

Blacksta är en blandning av gammalt och nytt och måste ju vara så nu för tiden. Bland det nya, som möter oss, är Norrgården, häradsdomarns gård. Den är mycket tilltalande och dess flaggstång med en grip i toppen, Södermanlands

Aflabyn.

gamla landskapsvapen, fäster man genast ögonen vid.

Om vi nu gå tillbaka ett stycke och vid korsvägen ta av åt vänster, Björnlundavägen, passera vi Klippans mejeri. som ligger alldeles nere vid sjön och sedan öppnar sig bakom den bergshöjden, som förut stängt utsikten åt detta håll, en ny nejd, ett nytt slättland med bördiga åkerfält, nu sovande vintersömnen under vita drivor och en massa små röda hus och lador, kringkastade åt alla kanter. Detta är Aflabyn, en stor bondby på inte mindre än 13 gårdar. Somliga ligga i en klunga nere vid sjön, andra ligga kringspridda på slätten i alla väderstreck, en, Alsätter, finna vi till och med ett långt stycke bort i skogen. De utbyggda gårdarne bära namnen: Jansnäs, Gärsta, Ängen, Lugnet och den nyss omnämnda Alsätter.

Jag kom just lagom ned till byn för att få doppa i grytan hos min vän »Anders i Mittbyn».

Det var riktigt trevligt! Ett stort lantligt kök. På landet äter man alltid i köket. Genom fönstren ser man de kalla vita snöslätterna och ser huru stormbyarna virvla fram. Men i kokspiseln lyser elden så röd och varm. Ett långt bord står med ena kortsidan mot ett av fönstren och mitt på bordet står en stor kopparkastrull med rykande hett flott, karotter med korv och fläsk, julmat och fat med svarta surdegslimpor, som brödregleringen gjort populära, gruppera sig kring kastrullen. Och kring bordet samlas man och hustru, mormor och fyra telningar, dräng och piga och gäst, och från alla kanter sträckas armar beväpnade med gafflar, på vilka limp-

skivor äro spetsade, mot kastrullen, som den dagen fått rang, heder och värdighet av »gryta».

Ja, detta var under övergångsperioden, då endast mjukt bröd fick användas, något annat lämpar sig väl ej heller till doppning,

Ett glas mjölk och en liten nubbe, glada och vänliga röster; julstämning . . .

Man kan leva även på landet. Jag säger »även på landet», ty huru olika gestaltar sig icke livet i staden och på landet?

Tänk bara, huru bekvämt stadsbon har, tänk på kokgasen och vattenledningen, för att inte tala om det elektriska ljuset! Och de stora komfortabla rummen och de korrekta, putsade människorna. Här sitter man i ett nedrökt kök, ingen är korrekt i klädsel eller uppträdande, men man känner sig så ofantligt mycket mera hemma.

Och samtalet glider in på politiken och kriget. Det talas knappt om annat nu för tiden.

Drängen vill hellre bli skickad i fängelse än till fronten. Han är rädd om livet.

»Ja, men man kan dö i fängelset också», anmärker matmodern.

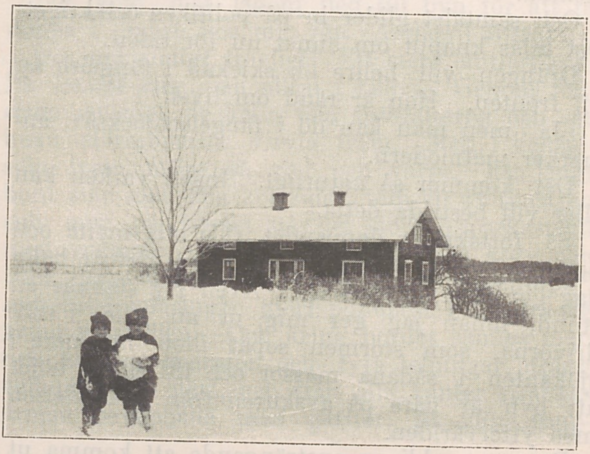
Det kommer så naturligt. Ingen varken kan eller vill bestrida detta.

Så fortskrider doppandet, tills alla mätta och belåtna resa sig från bordet. Som det är hälgdag ger man sig god tid. Även jag stannar en stund, innan jag ger mig ut att pulsa i snödrivorna, som stormen sopat ihop här nere i sjökanten i sådana massor och till sådan höjd, att byn är nära på avskuren från förbindelsen med yttervärlden.

Det är verkligen ansträngande att komma ut

Mittbyn i Aflabyn.

Mittbyn i Aflabyn.

Motiv från »Nya vägen».

till vägen. Ibland bär skaren, ibland sjunker foten igenom. Drivorna gå då högt över knäna. Till sist lyckas jag dock uppnå landsvägen, strax intill »nya vägen».

Nya vägen anlades för ett par år sedan. Den leder från Afla till Forsbro. Genom anläggandet av denna väg förkortades avståndet dels emellan Björnlunda och Forsbro samt gårdarne i Solviks- och Sättratrakten, dels mellan Björnlunda och Skeppsta. Förr fick man ta omvägen åt Blacksta, men numera är detta icke behövligt.

Fullmånen lyser blank och stor, snön gnistrar, det är ljust som på dagen.

Till vänster ligger en gård. Ett brandgult ljussken framtittar vänligt mellan snöhöljda träd. Det är Lugnet, mitt tillfälliga tillhåll. Där tar jag in nu för att vila ut efter dagens vedermödor.

II.

Nästa dag tar jag en promenad utåt nya vägen. Skogens träd stå dignande under tyngden av snömassorna. Vid sidorna av vägen ligga vallar, som snöplogen vräkt upp. De bestå av lösryckta snöklumpar kastade om vartannat, och mellan klumparne gå blå skuggor. Jag passerar kooperativa affären vid Haga. På avstånd skådar jag i en dalgång en skymt av Skeppsta gård. De gammaldags statbyggningarne ligga i en rad och över parken ser jag slottstornet med dess urtavla.

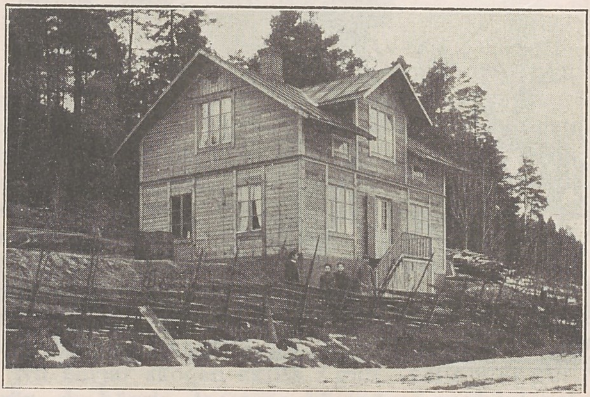
Nu börjar skogen skifta i gult. Luften är gulgrön, de högsta dagrarne på snön i medelplanet citrongula, en liten björkdunge står olivgrön mot

Skeppsta.

Skeppsta skola.

Kooperativa handelsföreningen, Skeppsta.

luften, och i förgrunden äro skuggorna djupt violetta. Det är ett underbart färgspel.

Ju mer solen dalar, dess varmare lyser snön för att till sist flamma upp i orange, som sakta slocknar i ett kyligt rosenskimmer.

Det har varit en strålande vacker dag. Det är, som om atmosfären hade mera lustre, större strålbrytningsförmåga, ju kallare den är, ty då lysa skuggornas blåa toner praktfullare än annars, och då glänser snön klarare och renare. Och då solen dalar, uppnår denna färgprakt sin kulmen.

Sedan jag passerat Skeppsta skola, belägen i en skogsbacke — stor och tidsenlig, en heder för socknen, nalkas jag Blacksta från norr. Jag har således gått runt. Jag fortsätter emellertid min vandring. Snön knarrar under fötterna, det svider i kinder och öron och skägget är fullt av is.

Men nu sker en scenförändring.

I öster har fullmånen gått upp. Gråblek hänger den bland de mörka skyarne. Och landskapet förtonar i violett.

Nu sitter jag inomhus vid Lugnet och skriver. På fönstret gnistra praktfulla isblommor, och därute är det som ett hav av blåeld. Det är månskenet. Men inomhus är varmt och gott.

Tänk vad 80-talets mörka tapeter med fantastiska blomsterornament sammansatta av sådana blommor, som icke finnas till annat än i 1500-talets klosterfolianter, i »illuminationer» tillkomna inom munkcellens trånga väggar ändå göra sig bra! Och taken äro målade i samma stilart.

Byggningen är uppförd år 1892, då denna stil redan började bli omodärn i Stockholm. På grund av det minskade arbetet började då en del

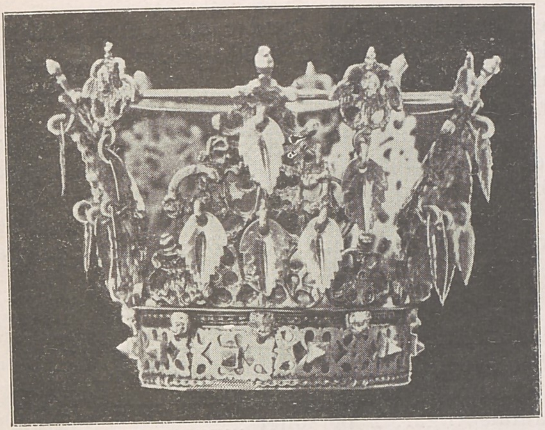
dekorationsmålare draga sig ut åt landsbygden för att till relativt billigt pris erbjuda sin konst åt allmogen. De stora inkomsterna under yrkets glansdagar hade genom ett glatt och tanklöst liv strukit lika hastigt, som de kommit, och då var landsbygden för mången den sista resursen.

Jag vill inte orda om den ena stilens företräde framför den andra. Åttiotalet älskade inte ljus och luft. Då ville man ha ombonat och varmt, sitta med sin stickstrumpa i kakelugnsvrån och »kura». En egenskap ha dock dessa gamla tak och dessa gamla tapeter, de uppväcka angenäma ungdomsminnen.

Rummen äro stora och höga. I ett hörn av salen står ett litet gammaldags pianino, och mellan fönstren hänger en vacker spegel med förgylld ram och ett glas, som svartnat av ålder. Silverbägare, kandelabrar, gamla husgerådssaker, som minna om gångna tider överallt. I köket hänga kring väggarna gamla kopparbunkar, sådana som fordom användes till gräddsättning, och bland runda och ovala koppartrattar, minnen från brännvinspannornas dagar, hänger en gammal underlig oststjärna. Det är som en liten filial av Nordiska museet.

Men så vill jag ha det, och därför trivs jag också här, och folket, som bor här, passar så väl i den miljö, som det skapat. Här är lugnt, stilla och solitt.

Men en av de bästa skatterna på Lugnet, har jag ännu inte sett, ehuruväl jag hört talas därom ute i bygden. Det är en brudkrona, en gammal pjäs av förgyllt silver, en riktigt fin och sällsynt sak, vartill icke Gåsinge kyrka äger maken, och vilkens värde ytterligare förökas därigenom, att

Lugnets brudkrona.

Bolla i Aflabyn.

den burits av flera brudar och sålunda förhöjt glansen på mer än ett bröllop inom socknen. På min begäran tas den fram, beskådas och fotograferas.

Jag sitter och studerar en gammal debetsedel. Den bär årtalet 1848. Det är en kronodebetsedel för Afla n:r 3 $^{3}/_{32}$ mantal, Erik Andersson.

Det kan ju vara av intresse att se huru en dylik såg ut på den tiden. Därför upprepar jag den här.

	Rdr.	sk.	r.
Ränta	2	17	2
19 kp. råg, 19 kp. korn, 3 $^{1}/_{4}$ kp. råg, 2 $^{1}/_{2}$ kp. korn	8	27	8
Mantalspengar, 2 personer		20	
Brännvinsavgift för 17 kannorspanna	3	36	
Bevillning efter art. 1		18	
» » » 2		42	
Curhusmedel		10	
Folkskoleavgift 12 sk. man 6 sk. kvinna		18	
Profosslön			6
Riksdagsmannaarvode		9	7
Krigsgärd		10	
Lösen för debetsedel		2	
Summa	17	18	11

Vi fästa oss särskilt vid den plats, som avgiften för brännvinspanna intager. Sedan finna vi två för oss mera ovanliga poster: profosslön och curhusmedel. Professen kallades i dagligt tal för rackaren eller busen. Han var en sorts rättsbetjänt, som hade till uppgift att verkställa kroppsliga bestraffningar, såsom spöslitning och dylikt, saker, som fordom voro ganska allmänna,

och som allmänheten hade fritt tillträde till, något som den också särskilt i städerna gärna begagnade sig av. Beträffande curhusmedlen, så veta vi, att den så kallade »veneriska sjukan» fordomdags var mycket spridd på landsbygden, troligtvis som en följd av de många och långa krigen.

Det förekommer även en post, som kallas för krigsgärd.

År 1848 inträffade i Schlesvig och Holstein en folkrörelse, som avsåg att lösslita dessa provinser ifrån Danmark. Preussen grep å Tysklands vägnar till vapen för att befria dessa provinsers av danskarne »förtryckta» tyska befolkning. Tyskarne tvingades emellertid av Sveriges hotande hållning att utrymma Jutland. Oskar I, Sveriges dåvarande regent, lät nämligen mobilisera 20,000 man, som förlades i Skåne. En mindre avdelning av denna här fördes till och med över till Fyen, och det var till omkostnaderna härför, som Erik Andersson i Afla fick bidraga med 10 skillingar. Man räknade på denna tid riksdaler, skilling och rundstycke.

Så där kan det bli svensk historia av en gammal debetsedel!

I en av gårdarne i själva byn förvaras alla byn samfällt rörande handlingar i en stor kista under lås. En annan av bönderna förvarar nyckeln. Det är således två av byamännen, som ansvara för handlingarne.

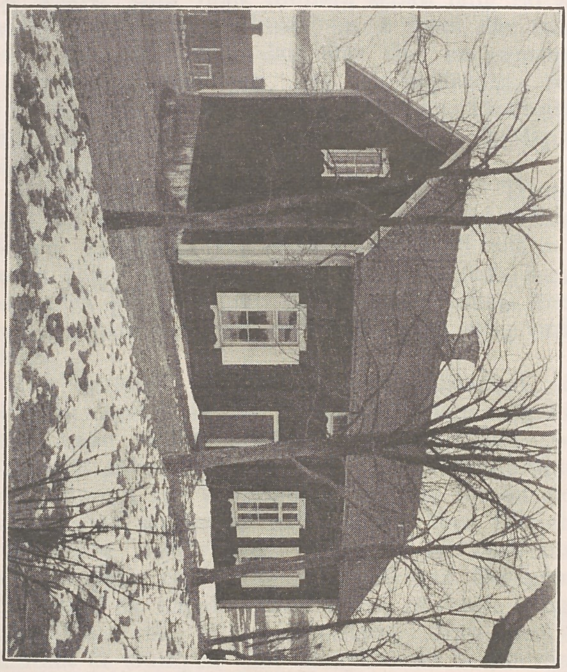
Jag lyckades få se kartorna, fyra till antalet. Av dessa finner jag att gårdarne ursprungligen varit 7 och hetat: Österbyn, Ermundsgården, Mittbyn, Pilgården, Lillgården, Lillstugan och Nerbyn.

Den äldsta kartan är upprättad år 1670. Av denna karta framgår, att det redan vid denna tid fanns en kvarn vid Bagarshammar strax invid allmänna vägen, men utanför Aflabyns ägor, en kvarn, som dock numera sedan lång tid är nedlagd. Men det rinner en å fram där med högt fall, och än i dag står där en gammal »skrock», mossbelupen, grå och fallfärdig. Ån kommer från de små sjöarne, Säfsjön, Piparsjön (år 1670 kallad Käringbäcksjön) och Köttsjön (Kittsjön).

En väldig skogspark hör till Aflabyn. Denna sträcker sig ända bort mot Skinvallagårdarne, Sättra, Domvalla och sjön Pasken, vid vilken i forna dagar en gård Gåsnäs (senare Båsnäs) legat på andra sidan, och där det hållits småskola förr, varest en av socknens storhandlare en gång varit lärare.

Det berättas, att det först var tillämnat, att Gåsinge kyrka skulle uppföras i denna trakt, man hade tankarna riktade på en ekbacke på Skeppsta gärde, men då enighet inte kunde uppnås, släpptes två tvillingoxar, spända för ett par kälkar utan styltor på Alfaskogen. Man ville se, vart dessa togo vägen. Gingo de till ekbacken på Skeppsta gärde, så skulle kyrkan förläggas dit, gingo de någon annan stans, så skulle byggnadsplatsen bli, där de stannade. Man överlät sålunda åt slumpen eller försynen att bestämma, var grunden skulle läggas. Och oxarne stannade icke förrän de kommo upp på höjden vid Storsjön, där kyrkan nu är belägen.

EN HISTORIA FRÅN GRYT

Forna tingshuset vid Gåsinge by.

I.

I hjärtat av Södermanland ligger en sjö, som heter Dunkern. I dess nordöstra hörn på gränsen till Gryt ligger det romantiska Ekensholm.

Så kall kommer nordanvind över sjön,
så grå sig himmelen välver,
det rister i ek, det rister i lind,
i parken lärkträdet skälver.

Och blommorna röda, gula och blå,
de känna förgängelsen nalkas
och darra, när vinden far yrande fram,
de känna hans sätt att skalkas.

Men mitt i parken, belyst av soln,
som skrider genom en rämna,
ett slott sig reser i grekisk stil
med pelare, höga, jämna,

ett stycke söder i nordanskog,
ett stycke antik, vilken fryser,
hjärtfryser, trots att dess skära puts
i solens återsken lyser.

Så kall stryker vinden kring fälten fram,
på grässtubben lätt den hoppar,
den sjunger till skärmaskinens musik
för döende strån och knoppar.

Den sjunger med dov och tårfylld röst,
med toner högt i falsetten,

gör anlopp mot slottets pelarfaçad,
men tumlar tilllbaks ner på slätten.

Ack, slottet har stått i många år
och trotsat båd' vind och väta,
och murarne stå där ännu som förr
avskräckande hårda och täta.

Det är en dröm, en sommardröm,
men gjord av eldfasta stenar,
som likadan kvarstår, sen blommor och gräs
försvunnit från lundar och renar.

Det där skrevs för många år sedan på bladen i en anteckningsbok, en blåsig sensommardag, då skärmaskinen rasslade i rågen, och vinden pep i träden. Från Ekensholm leder en förtjusande vacker strandväg längs östra sidan av Dunkern fram till Ånhammar (som tillhör samma ägare) och sedan vidare på en stenbro över ån, som förenar Dunkern med Misteln, bort till allmänna, stora landsvägen, Malmköpingsvägen. Trakten är verkligen romantisk. Lövskog växlar med barrskog, på sina ställen plaskar vågen alldeles intill vägbanan och på andra resa sig höga berg. Vid vägen ligga några småställen, ej långt från sjöstranden. I ett par raviner sorla ormbunksbekransade bäckar. De komma ned från bergen, ut ur skogen och deras kärrdoftande vatten hoppar stundom i skarpa skutt från sten till sten, flyter stundom sävligt fram mellan alrötter och grästuvor. En av bäckarne driver en såg strax intill Glömsta. Ett stycke uppe i skogen har den vridit ett kvarnhjul runt, med vita svettpärlor i pannan griper den här nya tag i såg-

verkshjulet. Sen går den trött och nöjd med förrättat värv till ro i Dunkerns stora vattenbäcken.

Ungefär mitt emellan sätesgårdarne, ett stycke ifrån vägen, uppåt skogen, ligger ett torpställe, som heter Falkenbo. Och det är om detta, jag nu skall berätta en historia. Ty här, i denna romantiska, vackra omgivning, har i förflutna dagar en av dessa tragiska konflikter, som tyvärr icke äro alltför ovanliga, utspelats.

Vid Ånhammars säteri fanns en gång en gårdsskomakare, som hette P. Ringel. Vid trettionio års ålder gifte han sig med en flicka på aderton år, Anna Catharina Nilsdotter, och paret bosatte sig på torpet Falkenbo. Detta var år 1839. Deras liv förflöt i början lyckligt och lugnt. Mannen var skötsam och nykter, hustrun arbetsam och allt var gott och väl. Men så började Ringel dricka och med brännvinet kom ofreden i huset. Hustrun var ju betydligt yngre än mannen, och under sådana förhållanden är svartsjukan alltid lätt uppväckt. Det behövs bara en tanklöshet av hustrun och misstanken är fattad. Så hände det även här. Med eller utan anledning beskyllde Ringel sin hustru för att stå i hemligt förhållande till en skräddare i trakten. Hon svarade honom, det blev gräl och trätor ofta nog av ringa eller alls ingen anledning. Han var oresonligt svartsjuk, hon styvsint. All glädje i hemmet var försvunnen. Samlivet blev allt mer olidligt för de båda makarne. Ringel började att söka sällskap ute, det blev nattsöl och ruckel, och när han skulle hem, efter det han varit ute och svirat hos supbröderna, var han så drucken att han måste ledas hem. Och hade han

icke sällskap, fick hustrun ta hand om honom och släpa in honom som man släpar ett kreatur. Och när han drack så gick det alltid löst över hustrun. Då haglade det skällsord och otidigheter, men dessemellan, när han var nykter, kunde han vara både snäll och beskedlig; då var han som en helt annan människa. Detta inträffade dock allt mer och mer sällan. Och vartefter åren skredo, blev deras äktenskap allt olyckligare.

En afton hade en av grannarne mött Ringel, kommande i fullt språng vägen ned till sjön. På grannens tillrop, hade han stannat och på tillfrågan upplyst, att han skulle till sjön, och att den skulle bli hans grav innan kvällen.

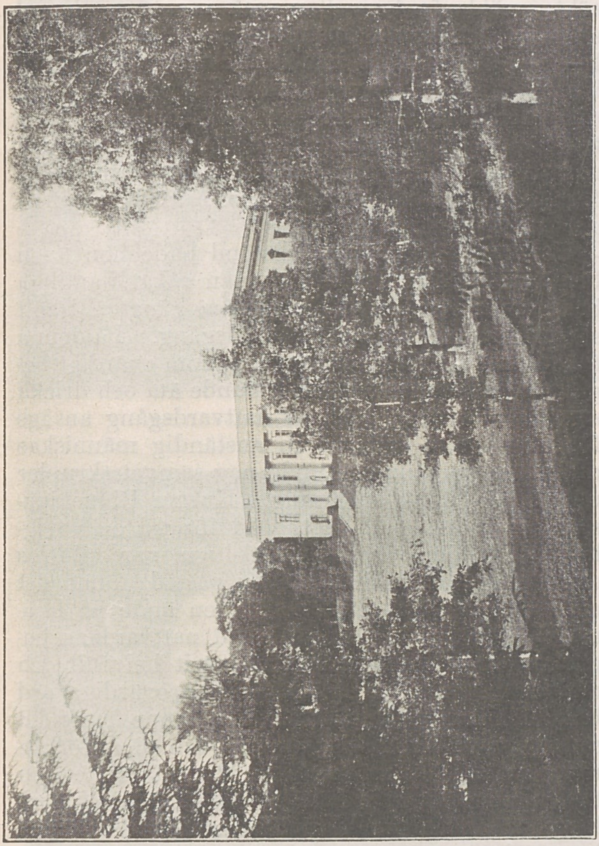
Endats med svårighet hade grannen förmått honom att lugna sig och avstå från sitt förehavande.

Och dylika uppträden hörde snart till ordningen för dagen.

Så kom Charlottadagen 1840. Makarne hade en dotter, som hette Charlotta. Ringel hade tagit hem en kanna brännvin, dagen till ära. Och han använde sig så flitigt av detta, att han redan före middagen supit sig full. Hustrun hade då uttryckt sitt ogillande för att han skaffat hem brännvin, och han hade blivit rasande för att hon blandade sig i hans angelägenheter. Och så slutade dagen med gräl och tårar. Då lärpojken på aftonen kom in, hade hon setat i ett hörn och gråtit, och nu var turen kommen till henne, att önska sig i Dunkerns böljor. Och Ringel bara stimmade och skrek:

»Låt'a gå, låt'a gå!»

Då blev lärpojken förskräckt och sprang efter

Ekensholm.

en grannkvinna, Christina Olsdotter. Denna försökte mäkla fred emellan makarne, men Ringel svarade henne, att hustrun gärna kunde dra åt h— —, och att han inte skulle sakna henne, om hon gick i sjön. Även hustru Ringel hade varit oresonlig. Hon hade bedyrat, att hon inte kunde tåla honom, att hon aldrig älskat honom och mera i den stilen, att livet inte ägde något värde för henne, och att det bästa vore att hon gjorde av med sig.

Under sitt upprörda tillstånd hade hon även berättat, att hon genom sin man råkat i andliga bekymmer, för det att han trenne gånger ådragit sig och henne ovärdig nattvardsgång. På denna tid, då man trodde, att man, genom ovärdigt begående av Herrens nattvard, kunde äta och dricka sig själv domen, och då nattvardsgång ansågs för något som ingick i en anständig människas ofrånkomliga plikter, kunde nog samvetsskrupler uppstå av dylik anledning. Hustru Ringel påstod sig också vara förtappad för tid och evighet därigenom. Hennes själslugn var alldeles slut, och efter vad hon själv påstod, fanns det endast döden, som kunde göra en ände på hennes lidande. Mannen hade vid nattvardens begående de tre sista gångerna varit halvfull och dessutom genom oanständiga och ovärdiga ord bespottat den heliga akten. För henne fanns det således ingen räddning mera, och hon förklarade, att så fort mörkret inbrutit, så skulle hon ta en ökstock och fara ut och kasta sig i så långt ute från land, att ingen skulle få tag i henne, innan mannens samvete vaknat.

Till sist lugnade hon sig dock. Bekännelsen hade lättat hennes hjärta, grannhustruns förnufts-

Ånhammar.

Om lördagskvällen.

skäl funno gensvar. Hon lovade att för den gången avstå från det förtvivlade uppsåtet. Livet var en börda, men hon skulle försöka att härda ut.

Vad kunde det vara för glädje i ett äktenskap med dylika slitningar, dylika trätor; mannen rusig och hustrun bitter? Hon föreslog skilsmässa, men mannen ville inte samtycka. Ingenting var hon för honom, men han unnade henne ändå inte åt någon annan. Och därför måste dessa två människor uthärda med det outhärdliga.

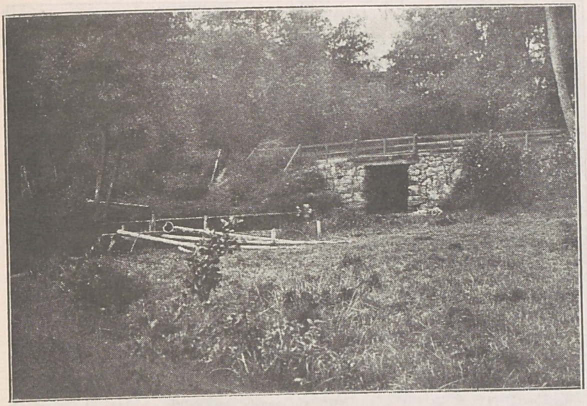
Efter detta uppträde syntes dock något bättre förhållande hava inträtt. På ytan hade lugn uppstått nämligen, ty vad som rörde sig på djupet, det var förborgat.

Det var torsdagen den 18 februari 1841.

Hustru Ringel hade bett sin man att gå till förutnämnda grannkvinna, hustru Christina Olsdotter, och begära att få litet arsenik, som hustru Ringel skulle giva åt fåren, som voro sjuka. Ringei gjorde det. Grannhustrun nekade först att lämna något under föregivande att hon ingenting hade, men då Ringel var enträgen, så tog hon till slut fram en bit, stor som en böna, och lämnade honom.

När Ringel kom hem, gav han hustrun det som han fått, och hon använde större delen därav åt fåren, men behöll så mycket som en ärt.

Mannen hade några dagar varit besvärad av en svår utsot och söndagen den 24 februari, då hon ännu låg kvar vid mannens sida i sängen, fick skomakarfrun det infallet, att hon med en smula arsenik kanske skulle kunna bota man-

Motiv från Ånhammar.

Glömnäs såg.

Kvarnsjön.

Vegetationsbild.

nens sjukdom. Ty vad som hjälpte för fåren, borde väl också hjälpa för människorna.

Det var djävulen som hade viskat denna tanke i hennes öra på själva söndagsmorgonen. Ty denna tanke var det frö, ur vilket andra tankar skulle uppväxa. Och hela förmiddagen stredo de inom henne, medan hon förrättade sina sysslor. Om en liten bit kunde hjälpa mot sjukdom, resonerade hon, så kunde en något större bit medföra döden för den, som förtärde den. Först slog hon bort dessa föreställningar med förfäran, men de kommo ideligen tillbaka och sysselsatte henne i ett för allt. Och Satan ingav henne till sist den tanken, att på den vägen kunde hon bliva kvitt sin man och fri från sitt olyckliga äktenskap. Och ju längre det led, allt fastare blev hennes föresats att giva mannen hela portionen och göra slut på samlevnadens pina.

II.

Mannen hade varit ute på förmiddagen. Vid middagstiden kom han hem tillsammans med sin lärgosse, och de begåvo sig in i en innanför köket belägen kammare.

Strax innan maten serverades, tog hustrun en sten och krossade arsenikbiten mot ärilen i spiseln, därefter blandade hon den i »mjölkdopp», som mannen skulle äta till potatis. Icke anande hustruns svek, förtärde han alltsammans och gick, sedan han spisat, i sällskap med sin lärgosse ut i tanke att begiva sig till ett ställe, som heter Hanknoppen, och som ligger på andra sidan Ånhammar, alldeles intill Malmköpingsvägen. Han

hann emellertid inte längre än till Ånhammar, förr än han angreps av häftiga magplågor och måste mellan klockan 6 och 7 på aftonen taga in hos torparen Lars Andersson, där.

»Jag tror», sade han till dennes hustru, »att jag mötte själva döden i kväll. Jag gick frisk och sund hemifrån och är nu så sjuk.»

Han klagade över törst, fick vatten och drack mycket.

Kort därefter började han kräkas.

Hela natten varade sjukdomen, och följande dag, då han var så medtagen, att han inte orkade gå, fördes han hem till Falkenbo. Sjukdomen fortfor, och hustru Ringel lät anmäla sin mans tillstånd hos inspektoren på Ånhammar, och denne sände dagen därpå bud för att efterhöra skomakarens befinnande och fråga, om läkare skulle efterskickas.

Hustru Ringel ville emellertid först avvakta nästa dag, som var onsdag. Då skickade hon efter Christina Olsdotter. Och då denna tidigt på morgonen infann sig och såg, huru usel mannen var, blev hon helt förskräckt. Hon erinrade sig genast arseniken, som hon givit Ringel, och hon ryste vid tanken på, att hon ehuru ofrivilligt kunde hava någon andel i olyckan.

Nu upphörde kräkningarne. I stället inställde sig kramp i lederna, sveda i halsen och oförmåga att svälja. Frampå torsdags morgon förlorade den sjuke målet, och klockan halv nio var det slut, efter nära fyra dagars svåra plågor.

Anna Catharina var således nu fri. Men var hon lycklig? Och huru länge skulle hon förbliva fri? Efter ett sådant dåd! Hon tycktes emellertid ta det hela med kallblodighet. Hon

Statardöttrar.

Bondflickor.

begrov sin man första söndagen i mars på Gryts kyrkogård och lyckades spela rollen av sörjande änka ganska bra.

Den som däremot inte tog saken kallt var Christina Olsdotter. Hon fick ingen ro för tanken på den arsenik, hon givit Ringel, och som hon instinktmässigt anade vara olyckans upphov, och hon talade med änkan om detta. Men denna bad henne, att hon inte skulle oroa sig. Samma dag hon mottagit giftet, hade hon givit det åt sin syster, och denna hade givit det åt fåren.

Anna Catharina kunde förställa sig bra, och hennes lugn meddelade sig åt grannfrun. Det syntes som om hela saken var lyckligt överstånden och som om Anna Catharina skulle trygg kunna möta den stund, då hon som efterstävansvärd ung änka skulle kunna gå till altaret för andra gången — med skräddaren eller någon annan. Kvinnotycken äro ju som ostadiga vindar.

Men ödet hade bestämt annorlunda. Medan änkan gick hemma och trodde sig säker och gladde sig över att vara kvitt de äktenskapliga bojorna, spred sig ryktet om Ringels sjukdom omkring i socknen och nådde omsider ortens länsman. Och denne fann symptomerna, sådana de beskrivits, starkt påminna om verkningarne av förgiftning. Redan den 13:de mars var saken rapporterad för konungens befallningshavande, och denne förordnade på länsmannens hemställan, att liket skulle uppgrävas och obduceras. Så skedde ock, och utslaget blev: Arsenikförgiftning.

Nu blev Christina Olsdotter ytterligt förfärad, men Anna Catharina tog det lugnt. Hon bad grannfrun, att hon under inga omständigheter

skulle vid den undersökning, som numera icke kunde utebli, tala om den arsenik, som hon givit Ringel, och att hon bara skulle förhålla sig lugn, vad som än skulle hända.

Emellertid började misstankarne allt starkare rikta sig mot änkan Ringel. Christina Olsdotter och lärpojken, som erfarit detta, gjorde henne frågor med anledning av vad de hört, och hon svarade dem med en besynnerlig, uppstyltad fras så här:

»Så oskyldigt som vår Frälsare led på korset för oss människor, så oskyldigt lider jag nu för denna sak, till vilken jag icke är skyldig, och som väl även skall visa sig, ty Frälsaren skall sända ett ljus att lysa för mig till bevis om min oskuld.»

O, heliga martyr, orm i kvinnoskepnad!

— — — — — — — — — — — — — —

I det gamla tingshuset strax invid Gåsinge kyrkby,' där Daga häradsrätt fordom sammanträdde, skulle undersökningen försiggå.

Den 4 maj tog rannsakningen sin början.

Anna Catharina förnekade envist och bestämt all kunskap om vad som kunde givit anledning till mannens död. Om han avlidit på grund av förgiftning, vilket ju icke kunde förnekas, så visste hon i alla fall inte huru därvid hade tillgått.

Men sedan Christina Olsdotter, Lars Andersson och Ringels lärpojke blivit hörda, var hennes självtillit något rubbad, och hon medgav, att hon givit mannen gift, men endast i tanke att kurera honom för hans diarrhé.

Christina Olsdotter var, i motsatts till Anna Catharina, mycket nervös. Hon berättade under

tårar, huru hon givit arseniken åt Ringel, och hur underligt änkan Ringel talat och betett sig, då mannens död och därmed förknippade omständigheter kommit på tal.

Även domaren fann änkans uppgift högst osannolik och påpekade detta. Särskilt egendomligt fann han det förhållandet, att hon icke för Ringel yppat något om giftet, då hon visste med sig att hon givit honom det, särdeles om det var sant, som hon uppgivit, att det skett i det välmenande syftet att kurera hans onda.

Hon svarade, att hon inte tordats, då hon kände hans häftiga lynne och hans emot henne illvilliga sinnelag. För övrigt uppträdde hon spotskt och styvsint, talade i uppretad och förebrående ton om hur usel och försupen hennes man hade varit, och hur vildsint han uppträtt, då han varit drucken. Om det rannsakades om det ena, skulle det även rannsakas om det andra, menade hon, och försökte efter bästa förmåga framställa sig själv som en oskyldigt förföljd, en martyr. Särskilt fasthöll hon då vid hans svartsjuka, hans beskyllningar mot henne för otrohet i äktenskapet och hemligt umgänge med skräddaren Lindkvist, men beträffande hans död och förloppet därvid, var hon oskyldig som ett nyfött barn.

Det var rent av oförsynt av domaren, att tyda hennes välmening mot mannen så som att hon skulle med vett och vilja velat förgifta honom. Något annat stod inte att få ur henne den dagen.

Påföljande dag fortsattes rannsakningen. Lika hätskt och hårdnackat försvarade hon sig även då. Men nu intygade några nya vittnen att

oenighet länge rått mellan makarne. Det ena efter det andra kom fram i dagen. Martyrkronan började blekna.

Då vittnena talade om vad hon yttrat om hennes och mannens ovärdiga nattvardsgång, som skulle upprepats i tre omgångar, blev hon rörd och förklarade att de bekymmer detta förorsakat henne ännu kvarstodo.

Domaren begynte då förmana henne. Hennes själsrörelse blev allt större, tårarne begynte strömma, och hon medgav till sist, att hon visserligen icke givit mannen giftet i avsikt att mörda, men att hans död i alla fall varit henne mera till fördel än till skada, och att hon inte sörjde honom så värst djupt.

Domaren lät sig dock ej nöja, utan ansatte henne allt hårdare med frågor.

Då började hon skälva, benen veko sig under henne, och hon förklarade sig utstå de mest sönderslitande själskval. På domarens fråga om hon ville anförtro sig åt en präst, svarade hon ja.

Man sände bud till den närbelägna prästgården och kyrkoherden infann sig efter en stund. Han tog henne med sig i enrum, och när de utkommo därifrån, avlade hon fullständig bekännelse.

För hennes ögon och tankar, uttryckte hon sig, hade vid gärningens begående endast föresvävat befrielsen från ett helvete här i världen, ty så, sade hon, betraktade hon sitt äktenskap. Hon visste sig ingen råd att bliva kvitt sin fördömelse, såg ingen utväg att få ro och glädje, så länge mannen levde. Nu, efter bekännelsen, kände hon sig som om en tung börda fallit ifrån henne, som om hon vaknat upp ur en hemsk dröm. Nu var hon återgiven till sig själv. Och ned-

tryckt av ånger och smärta bad hon, ofta avbruten av häftiga snyftningar, den i tingsalen församlade menigheten om förlåtelse, därvid särskilt hänvändande sig till vittnet Christina Olsdotter, som hon ansåg sig ha oskyldigt dragit med sig i olyckan.

Häradsrätten dömde henne att halshuggas och å båle brännas. Christina Olsdotter blev för olovligt innehavande av arsenik dömd att böta 16 Riksdaler, 33 skilling banko.

Hovrätten fastställde domen. Högsta domstolen likaså. Det såg således mörkt ut för änkan Ringel. Emellertid skulle bladet vända sig, livet räddas, men med förlust av friheten. Annat var ju ej att vänta.

I Tidning för Södermanland den 18 mars 1842 läses under rubriken Rättegångs- och Polis-Saker följande kortfattade notis:

»Regeringen har under sistlidne Februari månad beviljat nåd åt Enkan Anna Catharina Ringel från Gryths socken af detta Län, hvilken för det hon med förgift afdagatagit sin man, gårdsskomakaren Ringel, blifvit slutligen dömd att mista lifwet genom halshuggning. Högsta domstolen afstyrkte all nåd, men genom utslag den 9 sistlidne Februari benådade Regeringen henne till lifwet och tillät, att hon får umgälla sitt brott med 28 dagars fängelse vid watten och bröd, uppenbar kyrkoplikt och lifstidsarbete å norra korrektionsinrättningen i hufvudstaden».

Denna lilla notis är talande nog. En glädjelös ungdom, ett olyckligt äktenskap och sedan — korrektionshuset. Detta var Anna Catharina Ringels föga avundsvärda öde.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

I grantopparne i skogen susar vinden och böljorna glittra på sjön. De döda sova. Men ingen är så död, så spårlöst försvunnen, att icke minnet lever kvar i någon skrymsla. När jag står vid Dunkerns strand och ser hur allting spritter, gnistrar, andas av lust och liv, då tänker jag på ett levnadsöde, på en händelse som utspelats här, på Anna Catharina Ringel. Hon bodde där borta i den lilla röda stugan i skogskanten, Falkenbo. Där brottades hon med sitt öde, stred sin ojämna strid och dukade under.

Requim æternam dona ei, Domine!
